

Balladás végű anekdota kisregényben elbeszélve (Gömöry Olivér *Egy köpöedény története c. kisregénye* elé)

Akár így is kezdhethetném: **Gyulai Pál**, a „mérges kis öregúr”, míg élt (1909-ben halt meg) olyan eredményesen harcolt **Mikszáth Kálmán** ellen (főleg az író anekdotizmusa irritálta), hogy az újabb nemzedékeket szinte elriasztotta a nagy mesélő követésével: kimondott Mikszáth-tanítványokról alig-alig tud az irodalomtörténet. Az alábbiakban a kevesek egyikét mutatjuk be.

Gömöry Olivér 1869-ben született Pohorellán / Koháryházán, s 1920-ban halt meg Serkében. (Csak tíz évvel élte túl mesterét.) Nevét a legrészletesebb irodalmi lexikonok sem jegyzik, hisz életében csak egy kisebb írása jelent meg nyomtatásban. Pedig amint azt az alábbiakban kéziratból közölt kisregénye tanúsítja, volt érzéke a meseszövevényhez, a környezetrajzhoz, a jellemformáláshoz.

S mindenekelőtt Mikszáth Kálmánhoz.

Az *Egy köpöedény története* minden valószínűség szerint Mikszáth ún. megyei történeteinek az ihletésében íródott: fent, az államtitkárok és panamák szintjén eldöntik, hogy az országos higiéné érdekében minden községi hivatal és iskola köpöedényt köteles vásárolni, s ez az abszurd fenti döntés lent, egy isten háta mögötti tót faluban egy szegényasszony meggyilkolásához vezet.

A balladába hajló anekdota egy regény (legyen az bár csak „kisregény”) terjedelméhez természetesen kevés, ezt a szerző is érzi, s a szerkezet cselekménytelen részeit maró társadalombírálattal, szatírával, a képviselő- és művészvilág helyenként pazar megjelenítésével, a jellemek és környezet aprólékos, realista leírásával tölti ki.

S pontosan ez a realista hitelű jellem- és környezetrajz az írás legfőbb erénye. A tizenkilencedik századvégi történet amennyit vesz a szegényes cselekménye révén, annyit nyer a gazdag leírásai vámján.

Mindenképpen érdemes a kései közlésre, felelevenítésre.

(Lózsér)

Gömöry Olivér

Egy köpöedény története (részletek)

Első rész

I.

Isten veled, édes! Hát a viszontlátásra holnap nálam, és csütörtökön megint eljövök. Addig légy jó!

Kaplonyi Jenő hódolateljes kézcsókkal jelezte ennek a magától értetődését. Azután a telt, virító szőke szépaszszonyt kikísérte garszonlakása ajtajáig. Helén alig visszanezve, alig észrevehető fejbiccentéssel búcsúzott, és sietett kifelé, a sötét lépcsőházon át az utcára.

Jenő magában maradt. Kellemes utóhangulat töltötte el szeretőjének látogatása után, ki alig fél éve volt az övé. Csak fél hét az óra. Nem is lehet több. Hisz Helén az operába készül, és még át kell öltöznie. Még korán van vacsorálni. Jenő tehát a várakozásmentes kedély nyugalmával ül le. Félig hever az alacsony, szumakszőnyeggel terített pamlagon. Öntudatlan szemmel követi a rövid, vastag cigaretta füstjét, gondolat nélkül engedve magát oda a csókok még friss emlékének. Élvezi a csendes, nyugodt honnlétet, melyhez ritkán jut. Ez meg is látszik lakásán. Csínnal és kényelemmel van ugyan berendezve, de egyéni ízlés, szeretettel összerendezett apróságok fényűzése nélkül. Az egészben kék posztóval bevont parketten szőnyeges pamlag és két karszék. Szemközt kis könyves állvány, rajta nem nagyon gondozottan sárgaborítékú regények, lexikonok nagyobb kötetei. Íróasztal, a használatlanság

túltiszta rendezettségével. A falon fényképek, sportmet-szetek. Ma a lakás e ridegségét a Helén tiszteletére virág-csokor tette lakályosabbá. Lámpa nem volt. Két gyertya égett diszkréten meleg fényvel. Az alkov majd egészen sötét maradt. A félig széthúzott függöny megetti fényes pontokból inkább sejteni mint látni lehetett a széles sárgarézagyat. S a kékes cigarettafüst kacskaringózott a szobában, vagy miniatűr cirusfelhő alakjában úszott a légtérben, kissé sárgásan ott, hol a gyertya fénylett.

Jenő nem soká élhetett e tárgy nélküli, vágy nélküli merengésnek. Alig gyujtott friss cigarettára, hangokat hallott az előszobában. Borcsa, a vén takarítóné beállított:

– Nagyságos úr, a mosóné van itt a számlával.

– Mennyi? – kérde Jenő, nem a legkellemesebben érintve.

– Három forint és öt krajcár...

Jenő kivett a tárcájából egy ötöst, a takarítóné visszahozta az aprót. E két pengő volt Jenő utolsó pénze. Ez eszébe juttatta válságos pénzügyi helyzetét, melyből nem látott kibontakozást. Ily állapotban nincs az embernek kedve otthon ülni. Pénz után kellene nézni. De kitől kérjen? Barátait, kik hozzá hasonló szűk körülmények közt éltek, már rég megpumpolta volt. Gazdag ismerőst nem akart csekélység végett igénybe venni, mert inkább nagyobb dologra szándékozott őket tartalékban tartani. Bah, egy vacsorára két forint is elég, holnapig meg csak jut eszébe valami. De tovább nem tudott honn maradni, egyedül önmagával és gondolataival, melyek ily szorult helyzetben nem kellemesek. Más kabátot vett, magára adatta felöltőjét, s elindult, hogy sétával altassa idegeit.

Kaplonyi Jenő jómódú birtokos családból származott.

Hozzájutván a successióhoz, az úri mód adósságba verte. Hogy némileg megélhessen, megyei hivatalba lépett. Mint szolgabíró, az uralkodó pártnak a választásnál értékes szolgálatokat tett. Ennek fejében felhozták a minisztériumba. De a fővárosi klubéletben megint meggyültek anyagi bajai. Fizetése le volt foglalva, és más hitelezők új perrel fenyegették. Hogy mindezt hogy rendezi, halvány fogalma se volt. Most is még távol tartott elsejétől, és csak két forint lézengett a zsebében. Nem lehetett tehát rózsás a kedélye, midőn a pásztoróra tétlen utóízéből kellemetlenül felzavarva sétára indult.

Kitől kölcsönöz hamarjában pár forintot? Hogy rendezi nagyobb adósságait? Hogy fogja Helén előtt leplezni zilált körülményeit? Hogy ily kérdések kavarognak az agyában, nem látszott meg a magas, előkelő, fekete raglánba öltözött, cilinderes férfi külsején, ki a ház kapujából kilépett a ködös, szürke, nyirkos sötétségbe.

A szabadban gondolatai elterelődtek. Sietve ment lipótvárosi lakásából a Belváros felé, végig a Duna parton. Ember itt alig járt, a lámpák világa elmosódott, elveszett a sűrű, nyirkos őszi ködben, csak helyenként világítva azt sárgás gőzzé. Közbe a lombtalan fák ágai bizonytalan, az általános sötétségbe beleolvadó árnyéksugarak csóvaív vetették a ködre, mintha ágas-bogas alakjuk feketeséget sugáznának. A rossz időben kihalt utcán csak itt-ott suhant el Jenő mellett egy-egy felhajtott gallérú alak siető árnyéka, egyszerre, váratlanul felbukkanva a ködből, majd éppoly gyorsan elveszve, eltűnve a bársonyos, szürke homályban. Néha, fényködöt hordva magával, elsurrant mellette a zakatoló villanyos, különben a város nyüzsgő élete csak távoli zaj volt, bizonytalan, egyenletesen zümmögő morájja összegeződve. A Lánchídnál élénkült a forgalom. Emberek jöttek, mentek, kocsik robogtak, majd egyszerre megcsendesedtek a hídon, azzal együtt elveszve, eltűnve a Dunát sűrűn takaró ködben. Majd a Dorottya-utcában a kirakatok lámpái színesen-fényesen ragyogtak, hosszasan kigyózó, rezgő, rózsásan, sárgásan, zöldesen, kékesen irizáló fényárnyékot szöve a nedves aszfalt nyirkos, szürkésbarnán, lágselymesen fénylő kelméjére, melyek itt-ott eltűnve, elfogyva, ismét előbukkantak a járókelők, a kocsik mozgása közt, kaleidoszkóp játékkal mulattatva a szemet.

Így tart ez a Belvároson végig. Az emberek már egészen ellepik az utcát, siető lépésük alig hallatszik a nedvességen, a kocsik forgalma szünetel, s ha egy mégis arra hajt, meglepetésszerűen hat, amint nesztelenül, váratlanul, szokatlanul a sokaság közepette kísértetiesen csendes gumikerekein végigsiklik a lovak keményen, ütemesen csattanó lépése után. S ha a szem véletlenül feltekint, maga felett látja a keskeny égboltsáv előtt a szürke, novemberi ködöt, melyet alulról elűz, láthatlanná tesz a kirakatok ezer, aprón csillámló, vagy kékesen vakító lámpája. S a céltalan, ismeretlen ösztönök után sétáló közönség fekete raja megett a a boltok üvegházai tele vannak ékesen világított színvirággal. Itt élénken, színesen csilognak drágakövek, halványabb fényvel az arany- és ezüstnemű. Tovább sárgaborítékú könyvek virítanak, majd mauve és chaudron, cerise és fraise écrasée, cuisse de nyphé lágy

fényében hull a selyemkelmék ránca, amott pedig szikrázva török a fénye ezer csillámlással az üvegkristályokon, fehérnemű üzletben meg habos, csipkés fehérséggel várnak az ingek, az alsószoknyák, a nadrágok gömbölyű és rózsás, vagy fehér és karcsú keblek és karok melegére, mellyel az arra menő képzelete már most benépesíti...

E tarka fényözön hullámszája, az emberek fekete hemzsegése a Jenő szemét is foglalkoztatja, elzavarva agyából a kényelmetlen gondolatok kvadrilláit, felvillanyozva, felrúzva kedélyét. Nem gondol többé gondjaira, és jókedvűen dörzsölődik a színes, élénk forgalomhoz. A Hatvani utca végén, a körúton keresztbe sietők között ismerőst lát. Eszme villan meg agyában: Bényei Tibor jó módú ember, kinek türelmesek a nézetei, és kitől eddig még nem kért kölcsön...

– Szervusz Tibor! Éppen hozzád készültem.

– Sajnálom, hogy nem lehet szerencsém, de amint látod, nem vagyok otthon. De ha úgy tetszik, eltölthetünk együtt egy félórát valamely kávéházban.

Letelepdedtek. Tibor szerette a kávéházat. A sok ember egyenként vagy csoportokban ül az asztalok körül, keveset beszélve, többnyire újságot olvasva, vagy játékba merülve. E sokadalom ismeretlensége között szert lehet tenni az elhagyottság, a magány érzésére, melyben szabadon, kellemesen kószál a gondolat, melyben a meleg, a tea, a szivar előidézzi az otthon érzését, pótolva a valódi otthont azoknak, kiknek nincsen. Ezt fejtegette Tibor, ki szerette hallani saját hangját, miután megkínálta Jenőt szivarral:

A kávéház egyáltalában Pest legjellegzetesebb intézménye. Figyelő idegen ezt azonnal felismeri. Ebből lehet megtudni városunk, egész társadalmunk lélektanát. Néhány év előtt angol ismerősöm járt erre. Volt Oxfordista, ki mint ilyen, valamely Social Settlementben élt, s ott megerősítette szemét a társadalmi tünetmények figyelmében. Ő is a kávéházban vélte felismerni közállapotaink kulcsát. Önöknél sok a kávéház, magyarázta. Ebből következtetem, hogy az embereknek nincs homejuk. Tehát a lakások drágák. Tehát valószínű, hogy a Town councilban sok a háziúr. Ez csak akkor lehetséges, ha nincs szabad-
elví választási rendszer.

Jenő illedelmesen hallgatott, nem folytatta a témát. Kivallotta, hogy Tiborhoz ötven forint kikölcsönzése végett készült. Ez a legnagyobb készséggel csúsztatott a zsebébe tízet:

– Bocsáss meg, de többet nem adhatok. Ennyit vagy könnyen megadsz, vagy ha nem is adod meg, alig érzem meg, és te se fogsz ily csekély összeg miatt kerülni. Én pedig sokkal többre becsülöm a barátságodat, mintsem hogy pár forintért feláldozzam. Mert ha ötvenet adnék, és te nem tudnád, vagy nehezedre esnék megfizetni, bizonyosan geneben volnál irántam, és kerülnél. Sok hasonló esetem volt már ez életben. Egyik festőbarátomnak küldtem egyszer Párisból...

Tibor egyik kedvenc történetkáját adta elő. Jenő megértette, hogy hitele vékony áll. De a megalázó kommentár dacára kénytelen volt elfogadni a tízest. Ez ismét eszébe juttatá kétségbeesett helyzetét. Elpanaszolta Tibornak. Tanácsot kért tőle, hogyan keríthetne nagyobb

összeget. Ez megígérte, hogy tudakozódni fog érdekében. Aztán még egy ideig eldiskuráltak, és tűrhető, elégedett hangulatban búcsúztak. Jenőnek mégis került valami pénz a zsebébe, Tibor pedig jól mulatott saját beszédein, és a Jenő megdőbbszent arcán, mikor ötven helyett csak tíz forintot kapott.

II.

Bényei Tibor félig-meddig hajótörött egzisztencia volt, felvidéki vagyonos földbirtokos fia, ki az apai akarat ellenére festőnek készült. De nemsokára belátta, hogy a groteszkben tetszelgő ízlésével nem tudja megnyerni a vevőközönséget. Kényszerűségből újságírásra adta magát. Evvel se boldogult. Kegyetlen, semmit és senkit nem kímélő, cinikus élclődései gyűlöltté tették. Nem volt kenyere. Megismerkedett a nyomorral, a kétes eszközeivel az adósságcsinálásnak és pénzszerzésnek, a lebut vendéglők és kávémérések törzsvendégeivel. De még mielőtt egészen elzüllött volna, egyetlen testvére, nemsokára utána apja meghalt, és így tekintélyes örökséghez jutott. Élete bohém éveiben elszokott a falusi lét egyenleges békéjétől. Otthon nem volt maradása. Budapesten telepedett le. De túl soká élt a bűn és a tisztesség határvonalán tengődő emberek, a váratlan ötletek, a hirtelen jólét és nyomor gyors változásainak piteoszok környezetében, semhogy ne unta volna a jobb körök hipokrita társaságát, az etikettezett emberiség unalmas egyformaságát, a társalgás kész frázisait, hazugságait, nézeteit, melyek a jelentőségtelesség, a sajtócikkek sivár mezején teremnek. Csak annyit járt jobb körökbe, amennyi éppen szükséges volt, hogy ne menjen teljesen letört alak számba. Többnyire magának élt. Művészekkel még mindég összejött. De ezek között is jobban érezte magát a még nagygyá nem lett, vagy pályát tévesztettek körében, mint a hírneves mesterek céhében. Szerette a fiatal óriások kávéházi filozofálását. Mint megfigyelő, az emberi hülyeségek, léhaságok és különöségek amatőrje, fenntartotta összeköttetéseit a kétes egzisztenciákkal is, kikkel kényszerűségből töltötte élete nyomor-teljes éveit. Még mindég szívesen kereste fel a a törzsszalt a lebut kávémérésben, s mulatott a gyakran kifecamodott észjárású, de mindég az élet rejtélyei mély ismeretéről tanuskodó beszédeken. Titkos cimboráit néha segítette is, de eléggé ismerte őket, hogy közelebbi összeköttetéstől tartózkodjék.

Kaplonyit még közös jogászkorukból ismerte. Ez akkor még sokat ígérő életet folytatott mint előtáncos és mint kávéházi alak. Tibor az arca után született gazembernek tartotta. Ezért érdeklődött iránta. Vajon a helyzet magaslátán marad-e? Vajon mint gazdag ember, méltóságos vagy kegyelmes úr fejezi-e be pályáját, vagy elposványosodik a tisztesség keveset, de biztosan termő mezején, avagy beletöri valamibe fejszóját, és a vádoltak padján látja-e viszont? Ily kérdéseket hányva-vetve figyelte valaha Kaplonyit. Most, hogy kis kölcsönért fordult hozzá, Jenő nagyot sülyedt a szemében. Úgyes huncut nem kér kölcsön, mindig talál módot, hogy saját pénzt csináljon,

csaljon magának. De azért szívesen vállalta a pénzkeresési megbízást, és másnap legkopottabb ruhájában elment egyik törzskávéházába.

III.

A kávéház tele van. Az alacsony, régi, bolthajtásos helyiségben sűrűn ülnek az asztalok körül a torsok. A hamvas, csípős, réteges füstfelleg pókhálójában, mint sáfrányszínű fénypillangók, helyben repdesnek a nyitott gázlámpák, és lágyan, melegen, sárgán, folyékonyan világítva látszanak az arcok, többnyire elrajzolt, pufók, vagy nagyon is sovány, bibircsós, beeeett pófák, piros, majd hamuszín arcbőrrel. S e fiziognómiák naív, gonosz, közönyös vagy sunyi kifejezése véletlenül látszik elhelyezve a sötét ruhák árnyékán. A kép panoptikumszerűen hatna, ha e tömeg nem beszélne, lármázna, veszekednék, kártyáznék száz hang összevegyült, élénk zsvivájával. Tibor csak nehezen evez keresztül a sűrű asztalok között a sarokba, ahol ismerősei ülnek.

Csakugyan ott vannak, négy férfi és egy nő. Csendesebbek a többi vendégnél: nincsenek üzleti terveik, se pénzük kártyára. Békésen élvezik a helyiség melegét, a pipa, a szivar gyönyörét, az otthon factice érzését, melynek valóságát úgyse tudnák fellelni ideiglenes, fűtetlen heti szobájában. Mohó, de lassú, gazdálkodó vággyal nézik a tálcán a törkölypoharakat. Amint Tibor közeledik, ki bár jó ismerős, de mégsem egészen közékük való, egy pillanatra feszélyezve vannak, a jobbmódú iránt mindég érzett irigy gyűlölete a szegénynek irónikus, bizalmatlan tekintetben nyilvánul. De ez érzés nemsokára helyt ad a rokonszenvnek, a megszokottságnak, sőt a hálának az iránt, aki maga nem züllött, de nem törődve előítélettel, nem szégyell leülni hozzájuk. S aztán ki tudja, idővel nem lesz-e egészen az övék, hiszen a polgári társadalomban csak annak van helye, aki komolyan veszi e társadalom hazugságait és saját szerepét ezekben, és nem úz, mint a művész, a filozófus vagy a vagabund sportot az életből, a szokásból, önmagából...

– Még egy poharat a kegyelmes úrnak! – (Így hívták Tibort, mióta örökölt) – szolt az asztalfőről erőteljes, szöke bajuszú, borvirágos orrú férfi érces hangja, elcsapott altiszt kiülsővel, kissé kopott, de tiszta ruhában, melyen női kéz szeretetteljes gondozása látszott meg.

Azután egyet igazítva piros szegfűjén a gomblyukában, Tiborhoz fordult:

– Ma a kompánia a mi vendégünk.

– Nem tudtam, hogy hívtott társaság van, különben nem tolakodtam volna éppen ma ide, kedves báró!

– Sőt, ilyenkor örülünk legjobban a váratlan és kellemes meglepetésnek. Mitgefangen, mitgehang! Tessék leülni!

Tibor elhelyezkedett a nő és egy idősebb, barna arcbőrű, bozontos összakállú, eleven, fekete szemű úr között, akivel a többinél kissé melegebben szorított kezét.

– Csak ülj le, édes öregem, és ne papolj, én mondom ezt, az öreg!

Aki szolt, Tsrepelka volt, Tibornak egyik legjobb barát-

ja. Egykor tehetséges, most elzüllött festő, aki apró megrendelések olcsó effektuálásából, hamis régi képek alkalmi eladásából tengette életét. Mert, bár saját művészetének nem tudott volt teret csinálni, nagy tudása meg lehetővé tette neki bármely régi mestert úgy utánozni, hogy szakértő is csak nehezen különböztette meg munkáját az eredetétől. Különböztette művelt, szellemes ember volt, kinek társalgását a nyomor tapasztalata árán szerzett mély életismeret cinikussá, de annál mulatságosabbá tette.

Megérkezett a pálinka. Nusi, így hívták az asztal hölgyét, felemelte poharát, s elébb Tiborral, majd Rudi báróval koccintott.

– Az én egészségemre, kedves kegyelmesem. Ma születésnapomat ünnepeljük. Maga is hozhatott volna nekem valamit... de ne vegye ezt komolyan... talán csak nem fogom éppen magát wurcnizni? Most erre különben sincs szükségem. A magaméból ünnepelem a születésnapomat!

– Igen – vágott közbe az öreg festő –, Nusinak tegnapelőtt jó pasasa akadt. Van garas a háznál, addig ameddig.

Rudi báró meglökte az öreget, ne beszélne ilyesmit Tibor előtt, akit a kompanya egyetlen egyenrangú tagjának tekintett, ezért igyekezőn előtte megőrizni valamit a gavallér szégyenérzetéből. Rudi ugyanis valódi nevén báró Horst Rudolf, hajdan porosz lovastiszt volt. Mint barátai mondták, adósságok, mint ellenségei állították, hamis kártya miatt kasszírozták. Tény, hogy azóta jobb körökben nem fordult meg. Pár év óta itt élt, távol hazájától. Senki se tudta, miből. Maga azt vallotta, hogy hirdetések közvetítésével keres valamicskét. Vele élt Nusi, a szeretője. Rudi nem volt féltékeny, sőt szívesen látta, ha Nusi is keresett valamit a konyhára. Jobb szerette ugyan, ha ez valamely nyájas idegen becsapásával sikerült, de azt se bánta nagyon, ha szükség esetén Nusi mégis szolgált a pénzért. Így éldegéltek, amint jött, keresetből vagy a véletlenből, nem éppen tisztességesen, de anélkül, hogy egyenesen lopni, vagy a Nusi „vendégeit” revolverrel kellett volna megszarolni. Az utolsó időben aztán rosszul ment az üzlet. Nusi tartózkodó volt az Orfeum kávéház üzletvezetőjével. Ez aztán kitiltotta a helyiségéből. Fogyott a pénz, új meg nem akadt. A hónapos szobából már kitétek őket. Szennyes garniban tengődtek, míg végre Nusinak ama szerencsése akadt, melyre imént oly tapintatosan célzott Trsepelka.

– És milyen volt? – kérde Tibor.

– Ne is kérdezze. Utálatos, öreg, követelő, de jól fizetett.

Tibor faggatta Nusit, mondaná el a jövedelmező kaland részleteit. A lány eleinte durcásan, duzzogva tartózkodott, aztán lassan felengedve, hol túlzott komolysággal, hol vihógó nevetéssel felelt a Tibor kérdezősködésére. Ez, mikor már mindent tudott, még arra volt kíváncsi, ki lehetett az illető, aki nagyon jómódúnak látszott. Nusi persze nem tudta.

– Pedig ezt jó volna tudni. Talán házas, vagy előkelő állásban van. S akkor a nyilvánossággal fenyegetőzve sok pénzt lehetne kiszipolyozni az öregből. – E tanáccsal fejlesztette Tibor az aránylag ártatlan lány nevelését.

– Fiacskám – világosította fel az öreg festő, belőled soha nem lesz ügyes huncut. Te l'art pour l'art csálnál, ez

pedig olyan elv, amely, mint az én példám is mutatja, még a művészetben se fizeti ki magát. Ezért tanácsolom is neked, maradj tőled telhetőleg becsületes ember. Nusitól a legnagyobb ügyetlenség lenne zsarolni. Nálunk a gazdag embernek mindig igaza van. Csak kellemetlensége támadna a rendőrséggel. Valószínűleg eltoloncolnák. Sokkal okosabb, ha hallgat, és adandó alkalommal megismétli az üzletet.

Tibor új turnét rendelt, Rudi belemélyedt a Berliini lapba. Így Kormos, a társaság negyedik férfitagja, ki unta az öreg festő és Tibor közvetlen célt nélkülöző beszédeit, s ma teljes pénzhiány folytán ügyis rossz kedélyben volt, nélkülözötte a Rudi eleven hangját. Végre rátámadt:

– Mi van önnel, kedves báró? Ma nem is beszél? Igjunk egyet a Nusi egészségére.

Koccintottak. Nusi, fitogtatva, hogy az ő pénzén folyik a multság, maga rendelte az újabb turnét.

– Érdekel a hazardjátékpör Berlinben. – felelt Rudi. Sok jó ismerősöm van kompromittálva. Jó reklám Berlinnek. Megtudja a világ, hogy nem Párisban, de nálunk lehet legjobban mulatni. Kinek pénze van, mindent megengedhet magának. És Rudi azon elégedettséggel, melyet züllött ember mindég érez, ha szebb múltjáról beszél, mesélt egykori életéről, gárdatiszt koráról, drága kokotokról és magasrangú urakról, kikkel sokat vala együtt. Nusi büszke volt szeretője múltjára, szerelmes szemmel hallgatta, s mint kismacska, hozzá gömbölyödve sütkérezett Rudija régi dicsőségében. Kormos is elemébe jött. Ő is vagyonos volt valaha, nagyon régen, oly régen, hogy rendesen maga se emlékezett rá. De ilyenkor eszébe jutott, hogy hajdan ő is vivőörösködött Baden-Badenben. Ő is akart mesélni régi díszéről, a rulettasztalról, a nagy lorettekről. De öregedő, rekedt hangja nem bírta a versenyt a Rudi katonás orgánumával, aki éppen a szép Mariettet emlegette, aki most fogaton jár, kit egész Európa ismer és bámul, és kit ő még ismert, mikor piros flanel alsónadrágot viselt.

– Mi van ebben? – kérde a desszuk előkelőségében még járatlan Nusi – nekem is veres flanel alsónadrágom van.

– Reméljük tehát – vigasztalta Tibor – hogy szintén szerencsét fog csinálni.

– Soha – súgta az öreg festő –, a kis liba szerelmes. Ez kizárja a szép jövőt. Kormos pedig mesélt tovább akkori életéről, fényűzéséről, s lassan erős anzagolásba melegedett. Trsepelka, ki ismerte élete legsötétebb napjait, és szívesen évődött vele, félbeszakította:

– Hogy is volt csak, Dorikám, mikor az Óbudai vastag korcsmárosné tartott ki?

Kormos nem vette szívesen az aposztrofálást, amely visszaidézte élete legsanyarúbb idejének emlékét, amikor jegyszédő volt kis vándorcirkusznál, vékony kosztért, fizetés nélkül, borralalókra utálva. Pedig az ily rossz helyzet is változhat még rosszabbra. A direktor megbukott, megszökött, az alkalmazottak pedig egy árva vas nélkül maradtak. Ekkor bizony jól esett a hízott korcsmárosné jóakarata, melyre most nem szerette a célzást. Hogy vigasztalja, Tibor kifejtette, hogy csak ez az igaz boldogság, az igaz szerelem. Csak az olyan ér valamit, mellyel az

embert nem hitvány mellékkörülményért, de önmagáért szeretik. Tehát a legőszintébb nő az, aki fizet. Sajnálta önmagát, aki ilyen érzelmet még nem tudott gerjeszteni, pedig ez lenne legfőbb vágya. Egyszer már remélte, hogy közel van hozzá. De csalódott. Trsepelka, ki szeretne tudni ismerősei apró élményeit, hogy évődés közben felhasználhassa, nem nyugodott, míg Tibor el nem mondta az esetet részletesen:

– Egy este, mint oly gyakran, nem tudtam mit csinálni. Sétáltam az utcán, lámpagyújtás idején. A keskeny sáv égbolt, amit a véletlenül feltekintő szem a házak sorai közt látott, már egészen fekete volt. Lenn az utcán annál színesebben, élénkebben, tarkábban hemzsegett a városi élet. A dologban járó ember eltűnt, a közönség előkelőbb lett. A díszes kalapú nők, a felöltők prémje, az egyszerűen, de gondosan öltözött urak sötéten hullámzó tömege elfedte a kirakatok fényes színét, és feketén hömpölygött az utcán, agyontaposva az aszfalton a lámpák reflexei szivárványos pompáját. Nézegetve ögyelegtem a mutatós ruhák, csinos arcok, a tolongásban elszórt, itt valakitől felszedett, ott kárba veszett tekintetek, a szoknyák kígyózó szélei, egyesek fiatalosan gyors, mások idegesen siető, vagy keresetten lassú, lusta járása között.

Előttem karcsú nőalak halad. Lengő, hajlékony lépéssel, nyugtalanul siet. Semerre se néz, mint azok szoktak, akik keresnek valamit, de maguk sem tudják, mit. Ruhája fekete, a sötét prém, a tollas, turbánalakú kalap között ég a veresen szőke, könnyű haja, amint szálain játszik, rajta megrezelve, vagy elveszve benne egy-egy fényes lámpasugár. Karján a muff egyenesen lecsüng, a másikkal hátranyúlva emeli ruháját, amely alatt kilátszik csipkés, szalmasárga és halványlilaszín changeant alsószoknyája, tört, diszkrét színével csaknem eleven folytatása a nedves aszfalton kígyózva játszó fénypántlikáknak.

Utána megyek, megelőzőm. Megdöbbenve látom, hogy arca ötven évet mutat. E pillanatban a fiatal járású öreg nő szeme kifejezésteljes, öntudatos kacérsággal néz rám. Megint hátramaradok. Innen öregségének tudata még érdekesebbé teszi a kecses lépésű megjelenést. Szememben még érzem az öreg arc fiatal szemének tekintetét. Milyen lehet e nő szerelme, gondoltam, ki idős, de így lép, így néz, akinek a vére fiatal, és akinek fonnyadó arca sok éven át annyi tudós csókot tanulhatott?

De ki lehet? Nem idegen, mert biztosan, keresés nélkül jár. Nem tartozik a társasághoz, mert akkor ismerném. Nem kokott, mert erre vén. Nem lehet más, mint egykor magas árfolyamú nő, aki vagyonra tett szert – mialatt kiöregedett mesterségéből. De még nem telt be szerelemmel, melyet most már nem üzletből, de saját örömeire keres. Talán azért, mit valaha árult, ma fizetni is hajlandó. Eszembe jut, hogy ez nekem újság, hogy még nem fizettek meg soha. Egyszer, itt az alkalom, új benyomással gazdagodni. És mily benyomással!

Elég az hozzá, ismeretlenem mellékcúzába fordul. Hátranéz, szeme hív. Minden jól van. Utána megyek, megszólítom. Eleinte közönyös dolgokat beszélve haladunk a közlekedés és kirakat nélküli utcán. A mellettem ruganyo-

san lépő asszony festői sziluettje e félhomály rejtélyességében az ismeretlen, a titokteljes egész varázsával hat. Sőt az érdeklődés annyira felcsigázta képzeletemet, hogy egy gázlámpa mellett elhaladva szeretni véltem minden egyes ráncocskát, melyek lágy pókhálórajza környékezte az álomszerű, kék szemek mély tekintetét.

Végre betértünk egy kényelmes családi házba, az egyik előváros jobbféle mellékutcájában. Már lenn megnyomta a csengőt, a második emeleti lakást nyitva találtuk. Beléptünk az ebédlőbe, melyet nyersen világított a középen függő petrollámpa. Egyszerű, inkább ízléstelen, de jómódú, kényelmes, polgári lakásban voltunk. Banális, gyári munkájú, német reneszánsz, halvány fényezetű diófabútor, négyoszloptos ebédlőasztal, horgolt takaró, sok keresztöltéses kézimunka, egyszóval a huszonöt év előtti polgári berendezések valamelyessége, színtelen tarkasága. A lámpán, erre jól emlékszem, kicsi, üvegből készült léghajó lógott, piros selyemből neccelt hálóval. Ezen függött a csónak, zöld posztó madárfészek, melyben kis sárga bársonykanári ült.

A nő, alighogy kiszabadítottam bundájából, karomba veti magát. A folytatás olyan volt, mint mindig. Csak midőn távozni készültem, vált a helyzet bonyodalmassá. Milyen alakban lesz megoldva jutalmazásom kérdése? Csakugyan fog-e fizetni? Mit fogok érezni, ha megkapom a bért, melyet a világ előítélete megszegyenítőnek tart? E kérdéseken tépelődtem búcsúzás közben. Kérdeztem, mikor jöhetek megint? Mindég, volt a válasz, délután hatig. Még egy kicsit húztam, halasztottam a távozást, de semmi jel nem mutatott arra, hogy kapok valamit. Végre felvettem felöltőmet. Az asszony megölel, megcsókol, hozzám simul. „Hát mikor jössz?” – kérdi. „Talán holnapután”. „Biztosan elvárlak”. Már a kilincstre teszem kezemet, s ő még egyszer hozzámsimul, és ama hanggal, melyet a nő használ, ha szerelmet vall, kérdi: „Édes ember, hát nem ad semmi cukros süteményre valót?”

E kissé hosszadalmas mesét az asztal nagy része nem hallgatta végig. Nusi és Rudi együtt enyelegtek, Kormos szórakozottan hallgatott. Csak Trsepelka lesett figyelemmel, az asztal lapján torzképekkel illusztrálva az elbeszélést. A végén felkacagott:

– Persze, ha valaki oly gyerek, és peripatetikus nőkkal akarja magát kitartatni, az póru jár. Az ily dámák ismerik a csziót, és tudják, hogy az öregségnek is vannak amatőrjei. Ilyesmihez naív nő kell. Dóri – fordult Kormoshoz – magyarázd meg csak e fiatalembernek, hogy kell ilyesmihez fogni. Neked nagy gyakorlatod volt ifjú korodban.

Kormos nem szerette, ha az öreg felhúzza. De azért szót fogadott, mert végleges pénzsűkében lévén, kedvében járt mindenkinek, hátha kis kölcsönhöz lehetne jutni:

– Tudja, uram, hasznot az ember nem húzhat csak tisztos, becsületes özvegyasszonyoktól. Ezeket is a kevésbé míveltek, ártatlanok, egészségesek, kissé kövérecskék között kell keresni. A többi vagy már nem kívánja meg a férfit, vagy megszerzi magának költség nélkül is. Aki pedig egyszer maga seftelt, annak úribb ember nem kell. Az csak a maga fajtájával szeretkezik, hordárral, pincérrel. Tehát,

mint mondom, – valamely becsületes polgárözvegyet kell kiszemelni. Legjobb az özvegy vendéglősné. Legsimábban, feltűnés nélkül megy az ismerkedés. És ezek jószívűek, mint a legtöbb kényelmes nyugalomban hízó ember. Ezekről, ha eleinte pénzt nem is, de legalább ételt nagyon könnyen lehet kapni. Szorult helyzetben pedig ennek is megvan a maga értéke. Az ember, mint minden más vendég, jár a korcsmába. Nagyon takarékosan él, de eleinte rendesen fizet. Közben diskurál, megbarátkozik az aszszonnyal. Meg kell gyakran nevetetni, dicsérni a főztjét. Aztán egyszerre sajnálkozva kijelenti, hogy ki kell maradnia, mert elvesztette a keresetét, és nem telik meleg ételre. Biztos, hogy erre hitelt ajánl fel. Vonakodás után persze elfogadja az ember. A vonakodást és hálálkodást időről időre ismételni kell. Ha az ember ügyesen viseli magát, nemsokára nélkülözhetlen lesz. Ha egy este kimarad, az csaknem féltékenységet idéz elő. Aztán jó órában panaszkodni kell, mily sivár a legényember sorsa. Nincs otthona, rideg, fűtetlen szobában vetkezik este, magányosan fekszik le. Ezt részletesen le kell írni. Ekkor a sajnálat, saját özvegyiségének gondolatja meglágyítja az asszonyt. Jó szíve meghatottságának, a lefekvés jelenete leírásának, mely felcsigázza korlátolt fantáziáját, nem tud ellentálni. Ha e hangulatot kihasználja az ember, másnap meleg ágyban, mint a korcsmárosné szeretője ébred, és azonnal jó meleg reggelit kap. Az ilyen nő aztán bolondja a szeretőjének. Sok tönkre teszi magát egy haszontalan suhancért. Csak egy rossz szokásuk van. Egy félév után meg akarnak esküdni. Jobb tehát odébb állni, még mielőtt ez bekövetkezik.

A vén festő hangosan nevetett jókedvében, hogy sikerült Tibort és Kormost egyaránt beugratnia. Folytatni akarta az évődést. Zaklatta Kormost, mondaná el, hogyan élt két álló esztendeig házassági ígéretekből. De mielőtt kivásalta volna ezt az élményét is, új vendég érkezett. Ennek tiszteletére ő rendelt egy turnét. Azután bemutatta Hecht urat.

Magas, ősz bajuszú, borotvált férfi volt, e helyen szokatlanul gondos ruhában. Megjelenésében, fellépésében diplomata modort igyekezett mutatni. Leült, de székét szerényen nem tolta egészen az asztalhoz. Szünet következett. Nem tudta egyik se, mily emberfiával van dolga. Tehát óvatosnak kellett lenni. Végre megszólalt Trsepelka:

– Finom prémgallérja van, Hecht urnak!

– Van annak, aki el nem issza.

– Olyan jól áll most?

– Meglehetősen. Képzelve, majdnem eladtam egy igazi Rubenst...

Tibornak imponált Hecht, ki a majdnemből is tud pénzt csinálni. Eszébe jutott a Kaplonyi ügye. Ez az ő embere. Barátkozni próbált tehát Hechtel.

– Mit jelent, hogy majdnem eladott? És hogy ez mégis pénzt hozott?

– Meg fogom magyarázni, uram. Pozsonyban voltam. A vendéglőben, hol szállni szokva vagyok, egyszerre jön hozzám a portás, és mondja, hogy „Hecht úr, van nekem a padlásra egy régi kép”. A portás tudja, hogy én régiségekben utazom, és inkább adja nekem mint másnak. Fel-

megyek a padlásra, és megnézem a kép. És mit csinál Isten? Tudja uram, mi néz ki úgy mint egy macska, és még sincs macska?

– Nem én!

– Kérem, ne tessen mondani, hogy nem méltóztatik tudni, mikor én tudom, hogy tetszik tudni: egy kandur!? Vagy nem? Kérem, a kép is olyan volt, mint egy kandur. Úgy nézett ki, mint egy igazi Rubens, de azért nem volt egészen Rubens. De azért megvettem. Nem nagyon drágán, de megvettem, alkuvás nélkül, nem sajnáltam tőle pár forint. Mert tetszik tudni, nekem az a bajom, hogy túlságosan lelkesülök a művészetért. Azért nem leszek soha jó üzletember. Mert nálunk, régiségekben fő dolog olcsón venni. Eladni mindég lehet nyereséggel, ha nem fekszik sok pénz a portékában. Én pedig könnyen lelkesülök. Nem tehetek róla, de én már olyan vagyok. Ha nekem kínálnak egy Rembrandt, és kérnek érte ötven forint, megadom szó nélkül, mert idealista vagyok és lelkesülök. Spatz, a konkurrenszem pedig lealkuszik belőle huszonöt. Hát tetszik tudni, most se alkudtam, de megvettem a kép, ami majdnem Rubens, tizenöt forintért. És tetszik tudni, mit csináltam azután?

– Megpróbálta eladni mint valódi Rubenst.

– Isten a világ felett, uram, ne legyen soha kereskedő, soha nem vinné semmire. Nem kínáltam senkinek, de fogtam magamat és átköltöztem más vendéglőbe. Ott nem tudták, honnan való a kép, a kandur. Mert ha ott maradtok, a portás, kitől vettem a kép, ha jó üzletet csinálhatnék, irigyelné, és ha megmondja, hogy tőle vettem pár forintért, nem kell senkinek. A másik hotelben aztán megmutattam egy régi kuncsaftnak. De nem mondtam, hogy Rubens. Mert kérem, akitől egy Rubens árát lehet kérni, az vagy maga ért képhez, vagy van embere, aki ért. Nem, én azt mondtam neki: „Exellenz, ez a kép olyan mint egy kandur. Úgy néz ki, mint egy Rubens, de talán mégse Rubens. Exellenz, ez a kép olyan mint a sorsjáték. A főnyeremény harmincezer forint. Vegye meg az összes sorsjegyet.” Kínált nekem erre ötszáz forint. „Mboh, mondom, magamnak is többbe kerül, és ha nem is kerülne, ennyiért magam is játszom.” Alkudoztunk, kaptam kétezeret. A kép ott függ most az exellenz galériájában, mint Rubens iskola. Az exellenz pedig esküszik rám, hogy milyen becsületes ember vagyok, hogy nem próbáltam mint valódi Rubenst a nyakára sózni. Azóta mindent hisz nekem. Ebből a kandurból, akarom mondani sorsjátékból vettem magamnak az új téli rokk. Ugy-e szép? Vagy nem?

Mindnyájan dicsérték. Hecht hízott a büszkeségtől. Majd, mihelyt a társalgás ismét általánosabb lett, suttogva az öreg festőhöz fordult:

– Kedves mester, nem kellene önnek pénz?

– Az mindég kell.

– Akar harminc forint? Nekem kellene egy valódi Corot. Megfestené?

– Kérem... ennyit kópiáért is kapok. Igazi Corot nem csinállok ötvenen alul.

Hecht nem alkudott. Ismét elragadta talán a lelkesedés.

– Legyen, mert magáról van szó. Pedig, úgy éljek, hogy ráfizetek az üzletre. Ki tudja, fog-e tetszeni a vevőmnék?

De egyik kuncsaft szeretne egy Corot. Hát megpróbálom. Ha nem tetszik neki, eladom mint kópia. Mikor lesz kész, kedves mester?

– Galopba... hogy minél előbb jussak pénzhez.

– Hol van most az atelier? Mert Kőbányáról elköltözött, mint hallom.

– Atelier nincs. Nem telik ily rossz időben, midőn igazi Corot is ily olcsó. Majd megfestem itt a kávéházban.

– Akkor talán vászna és színei sincsenek? Engedje meg, hogy egyelőre... – és Hecht a Kormos irigy szemelátára két tizest csúsztatott a kezébe.

Trsepelka szabadkozott:

– Nem, nem... jobban fog esni az egész egyszerre, ha majd kész leszek.

De Hecht nem tágított:

– De kérem, tessék nekem megengedni azt az örömet.

– Hátha most, hogy van pár forintom, elkezdek inni és nem festem meg a Corot?

– Uram, ön tréfál. Erre kegyed nem volna képes. Ön nem tudna megcsalni szegény családos ember, mint én, kinek öt gyereke van, Isten tartsa meg őket. Gazdagot, mint a kövér képkereskedő, az más. Mert tetszik tudni, kedves mester, ön tisztességes embernek született. Mert születnek tisztességes emberek és huncutok. A legtisztességesebb ember is jut mai nap oly helyzetbe, hogy huncutságot kell csinálni, hogy megélhessen. De ezt is tisztességes módon fogja csinálni. Aki pedig huncutnak született, egy ganef, ha egyszer becsületes is akar lenni, akkor is huncut lesz.

Aztán folyt tovább a multság, az ivás, az évődés, melyben most, miután a Hecht-féle pénzből is részesedett egy kis kölcsönben, Kormos is kedélyesen részt vett. Tibor jót mulatott Hecht számos hőstettén a régiségüzlet terén. A sokat járt, sokat tapasztalt embert végre megkérdezte, nem tudna-e valamit egy Kaplonyi-féle ember részére? Hecht azonban csak a maga brachában volt járatos. De adott mégis útbaigazítást:

– Tetszik ismerni Dr. Országot? Nem? Lehetetlen! Dr. Ország Izort, a „Pisztoly“ szerkesztőjét? Az volna a maguk embere. Csak tessék elmenni hozzá. Nagyon okos ember, ki mindent tud, és akivel lehet okosan beszélni. Dél tájban otthon van mindég. De most én is ajánlom magamat. Ha régiségekre volna szüksége, venni vagy eladni, itt a címem. Evvel névjegyét becsúsztatta a Tibor kezébe, s a legelőkelőbb bókkal búcsúzott a társaságtól.

IV.

Másnap Tibor csakugyan felkereste Dr. Ország Izort, a „Pisztoly“ szerkesztőjét és tulajdonosát. Az újságíróban érdekes gyarapodását remélte lélektani gyűjteményének. És végtére is, mért ne segítsen, ha lehet, Jenőn, mért ne csináljon éppen Jenő valamely kétes snittet, melyet ha ő nem, más valaki úgyszólván megcsinálna?

Hecht útbaigazítása után meglelte a szerkesztőséget a belváros egyik szűk mellékutcájában, szennyes ház földszintjén. Az előszoba hemzsegett a kétes alakoktól.

Piszkos, boltosinas kinézésű egyén kérdé a Tibor óhaját. Némi várakozás, ajtócsattogás, jövés-menés után bevezették. Még egy előszobán kellett keresztülmenni. Ez nem a szerkesztőség, de a magánlakás intimebb jellegű előszobája, félig konyha is volt. Öreges cseléd motoszkált benne. Spirituszlángon valami melegegett, konyhaszagot árasztva. Benn aztán alacsony, a gömbölyűségig kövér, kopasz, fekete körszakállas úr fogadta Tibort, alig emelkedve fel helyéről az íróasztal megett. Első szempillantásra feltűnt a szoba rikító tarkasága, míg a háttal az ablak felé ülő házigazda arca alig volt kivehető. Csak egész közelből ismerte fel, midőn tömzsi, zsíros érintésű, gyűrűkkel telerakott kéz nyúlt elébe.

– Nini, maga az! Sosem hittem volna!

– Igen, én lennék. Nagyon örülök a szerencsének.

Régi ismerősök voltak. Dr. Ország Izor jelenleg a „Pisztoly“ tulajdonosa és szerkesztője valaha Rosenstengl Izidor névre hallgatott. Fia volt Bényeiék egykori regálébérlőjének. A kis korcsmáros nem akart, vagy nem tudott fiának módot nyújtani, hogy jogot végezzen. Tibor kölcsönözte neki annak idején a szükséges pénzecskeket, hogy járhasson az egyetemre. A kis Rosenstengl e pénzt, mihelyt keresete volt, hűségesen visszaadta. Azóta nem tudtak egymásról semmit. A vén korcsmáros meghalt, Tibor a széles világon vetődött ide-oda, s mióta Budapesten lakott, szintén nem találkozott egykori ismerősével, nem élvén ama körben, melyben az most Dr. Ország Izor néven szötte üzleteit. Most önkéntelenül megörültek egymásnak.

– Hát igazán maga az! Örülök, hogy látom, és hogy ismerőssel van dolgom. Mert kéréssel akarok alkalmatlankodni.

– A legszívesebben állok rendelkezésére. Talán pénz tetszik? Mennyi? Kamat nélkül, írás nélkül adom, ha el tetszik fogadni. Nem felejtkeztem meg egykori jóságáról.

– Köszönöm, de ezúttal másra van szükségem.

– Ne tessék neheztelni. De oly gyakran kérnek tőlem kölcsön. Főképp, ha úri ember keres fel, több mint bizonyos, hogy ilyenben fárad. Már hogy neheztelnék? Sőt, jól esik a tudat, hogy számíthatok valakire, ha egyszer megszorulok. De ezúttal más, egy kis útbaigazítás kéne.

– A legszívesebben. Tessék helyet foglalni. Szolgálhatok szivarral?

Elhelyezkedtek, rágyújtottak. De alig fogott Tibor ügye magyarázatába, az inasforma egyén bejött és valamit sügött. Ország felugrott.

– Méltóztassék egy percre megengedni. Valakivel van dolgom, kit tegnap ide rendeltem mostanra. Itt a mai lap. Azonnal itt vagyok.

Ország eltűnt, vendégét magára hagyva. Elég ideig elmaradt. Tibor ráért körülnézni a lakásban. Az íróasztal feltűnően szép XVI. Lajos-darab volt, mahagóniból, gazdagon díszítve bronzal. Rajta sok apró műtárgy. Egy régi római bronz, Latour Pompadourjának miniatűr másolata, zománcozott rokoko aranyszelence, egy Alt-Wien porceláncsésze, közben pedig nagy, modern sárgaréz tintatartó, kukorékoló kakással a tetején, a német Kinkerlitz-ipar remeke. Ott pedig, ahol az ember írni szokott, rendetlen

tömegben nagy rakás cédulajegyzet, számla, felbontott és felbontatlan levelek, az egyik már régi lakó, poros, szürke, a másik a tetején tiszta, újonnan érkezett. A falnál az íróasztal stílusában, de már egyenesebb, merevebb, majdnem empire könyvszekrény, benne a használatlanság szigorú rendezettségében valamely árverésen együttesen összevásárolt könyvtár. A tetején ezüst tányérok, csészek, hamis miniatűrök, zsúfolt rakásban hemzsegték. A földön, a pamlogon keleti, de durva, rikító színű, nyugati export részére készült szmirna és szumakszönyegek, a falakon pedig nagyon széles, nagyon cifra, de nagyon felületes, olcsó munkájú rámaiban képek, melyek kivehetetlen feketeséggel kérkedni látszottak a tettetett régiséggel. Az egész szoba a véletlenség, a cifrázkodás, a kérkedés, és e mellett a garasoskodó fősvénység ízléstelenségével volt összeállítva. Tibor e tarka, ízlést hajhászó, kellemetlenül tolakodó lakásban visszavágyott a nyárs-polgári berendezések egyszerű, bevalott, őszinte ízléstelenségének stílszerűsége után. A háziúr visszajött.

– Bocsanatot kérek, ha soká vártam, de tárgyalnom kellett egyik felemmel patikaügyben.

– Hogyan, hát maga oly nagy úr lett, hogy patikát osztogat?

– Nem éppen én, de egyik szerkesztőkollégám, kinek nagy a befolyása, csinál magának ebből mellékjövendőt. De mert képviselő, óvatosnak kell lennie. Ezért némi provízióért én érintkezem a felekkel.

Ország imponált Tibornak. Nem azért, mert benne van a panamában, de nyugalma által, mellyel saját és társai kétes üzelmeiről mint magától értetődő dologról beszél. Érdeklődéssel várt, nem hall-e újabb részletet a patikaügyről: de Ország elhallgatott. Át kellett tehát térnie saját, illetve Kaplonyi ügyére.

– Doktor ur, ha megengedi, előadnám jövetelem célját.

– Ne tessék azzal sietni. Ilyenkor folyton zavarnak. Ha nyugodtan akar velem beszélni, legyen szerencsém ebédre. Feketésnél teljes kényelemmel értekezhetünk.

Csakugyan jelentettek ismét valakit. Ország kedvetlenül förmedt szolgájára:

– Hadd jöjjön.

Aztán ismét Tibor előtt mentette magát:

– Ha megengedi. Egy perc alatt végzek.

Nyíratlan hajú fiatal ember lépett be félénken. Előadta, hogy vizsgázni szeretne, de nem kap terminust, mert formahiba van indikéban. Ország átfutotta, s azonnal tisztában volt a helyzettel:

– Igen, két félév érvénytelen. De nem baj. Rendbe hozzuk azt. Sürgős a dolog?

– Igen. Pályázni szeretnék állásra a városomnál, s a pályázat három hét múlva lejár. Nagyon rá vagyok szorulva. Apámnak csak nehezen telt eddigi tanulmányaimra, két új félévet alig tudna fedezni.

– Úgy. Tehát ön szegény és rá van szorulva. Ez esetben tehát a költségeket se tudja fedezni. Nem baj. Megesimálok azt hitelbe és olcsón. Kettőszáz forint váltóban, fizetendő egy félévvel az állás elfoglalása után. Helyes?

– Kérem, ez rengeteg pénz!

– Sajnálom. Olcsóbban nem lehet. Nekem se csinálják ingyen az egyetemen. Szép, hogy nem kérek előleget a költségre...

Ezalatt Ország a számtalan papiros közül a már előkeresett váltóúrlapot kitöltötte és bemártott tollal nyújtotta a fiatalembernek.

– Tetszik vagy nem tetszik? Nem érek rá tárgyalni. Mint látja, vendégem van. Ha aláírja, három nap alatt megvan a végbizonyítványa.

A fiatalember aláírta a váltót.

– Tehát négy nap múlva legyen szerencsém, addigra meglesz – szólta Ország a távozó után.

– Kérem uram, ön talán rossz szívűnek fog találni. Pedig nem vagyok az. E fiatal embernek, akár még két évig vár, akár maga siettetné az ügyét, sokkal többbe kerülne a dolog. Neki is hasznot hajtok, magamnak is. Mért ne tegyem, mikor ebből élek? Úgyis kevés az egész. A fele rámegy az ügy rendezésére, és azonfelül a kockázat az enyém, mert ki tudja, ér-e e váltó egyáltalában valamit?

– Tisztelet, becsület, maga sokoldalú ember – szólta Tibor. De ha jól emlékszem, ügyvédnek készült. Hogyan lett aztán újságíró és ...hogyan is fejezzem csak ki magamat... univerzális zseni?

– Mert ügyvédi irodám összeköttetések híján nem akart menni. Másnál meg nem akartam szolgálni mint irodavezető. Minek törjem magamat, ha más húzza a hasznot? Ott hagytam az ügyvédséget, vállaltam apró megbízásokat, és emellett azon voltam, hogy minél több embert, minél több ember helyzetét megismerjem. Tájékozottságom az üzleti tőkém. Mondhatom, ebben páratlan vagyok. Nincs Budapesten senki, kinek jelent valamit a neve, és kiről ne tudnám, mennyi a vagyona, mennyi az adóssága, kinek tartozik, kiben van bizalma, miben sántikál, van-e szennyese, ki a szeretője, a kerítőnője. Mikor mindezt már tudtam, akkor alapítottam, úgyszólván pénz nélkül a lapomat, amely alig háromszáz példányban jelen meg, melynek létezéséről a legtöbb ember nem is bír tudomással, és melyből mégis megélek, sőt vagyont is szerzek, amely révén szaporítom összeköttetéseimet, szerzem az alkalmat üzleteimre. Látja, egyik ember adja kilincsmet a másik kezébe. Nem élet ez. Mihelyt lesz egy fél millió forintom, abba is hagyom, és megyek utazni valamely szép vidékre.

Így beszélgetett Ország ama jóleső bizalommal, melyre az ember csak gyerekkori ismerőshöz képes. Ezalatt szennyes vénasszony megterítette a szoba közepén álló kártyaasztalt. Azután elég ízléses házi kosztot kínált. Ország Tibort percről percre jobban érdekelt. Mint a szentírást, úgy hallgatta előadását, ha nem is hitt neki mindent. S amint nézte, nézte, felébredt benne a groteszket kedvelő festő, és gondolatban rajzolta Ország széles, nagyon széles, szélesebb mint hosszú arcát, vastag, erőszakos állkapcsával, s a kopasz koponya alatt okosan, ravaszán pislogó disznószemecskét. Az egész békára hasonlított, nagy, fantasztikus, szakállas békára, ősidőbelire, amikor még a békák hatalmas ragadozók lehettek, cápái a szárazföldnek.

Leves után libaaprólék következett. Ország a csontot vaskos ujjá közé fogta, és úgy rágta róla a húst, miközben a zsír fényessé tette szennyes körmét. Szája széles tátongása, az erőszakos rágás még inkább aláhúzta béka és ragadozó jellegét arckifejezésének. Tibor egészen megfélekedett a Kaplonyi ügyéről, s csaknem abbahagyta az evést, hogy zavartalanul gyönyörködhessek a látványban. Országnak ez feltűnt, de nem sodorta ki flegmájából. Biztos nyugalommal, amit különösen egykor szegény embernek a pénz tudata nyújt, fordult vendégéhez:

– Ne tessék rossz néven venni, ha így eszem. De jobban esik, és célszerűbb is. De tudok én úgy is enni, amint illik. Ha vendéglőben vagyok, vigyázok is a szokásokra. De bolond volnék, ha itthon nem úgy ennék, amint jól esik. Vagy nem?

Ország falánkan töltötte magába a libaaprólékot, a káposztát hússal, a metélkét. Közben pártfogó gesztussal töltött Tibornak bort, és feltárlta a délelőtti folyamán hallott hírecskéket. Egyik kereskedő közel áll a csödhöz, ha kétségbeesett börzeüzlete meg nem menti. Egy férj tegnap nejenél szerelmes levelet talált a legjobb barátjától, aki váltóit szokta zsirálni. Fel is használta az alkalmat, és ismét aláíratott egyet, de ezúttal jóval nagyobb összegről a szokottaknál. Egyik új embert be fognak venni exkluzív klubba, melynek elnökét megválasztatta egyik részvénytársasága tanácsosává. Magas hivatalnok ellen hajsza indult megvesztegettetés miatt, és szegény nagyon meg van rökönnyödvé. Pedig haja szála se görbül, mert nagyon sokan vannak vele kompromittálva. Egyáltalában, mint a rablógyilkosnál, fő dolog a teljes titok, mert büntársak révén tudódik ki rendesen a tett, úgy a csak kétes ügynél, melyet el lehet tussolni, fontos, hogy minél több legyen a részes. Így oly tág és hatalmas érdekeltség keletkezik, melyet nem lehet és nem célszerű kikezdeni. Most különben óvatosnak kell lenni. Kérdés, sikerül-e elcsittítani az ellenzék purifikáló akcióját. Mert a kolomposok nagyon sokat kérnek, amennyi a jelenlegi viszonyok között alig áll rendelkezésre.

– Mert nagy ám a szegénység ez országban – ezzel argumentált a doktor – az én lapom többrendbeli pauszálóját is leszállították 25 százalékkal. És Ország beszélt, beszélt tovább, a képviselőház folyosója, a hivatalos előszobák, az alkovok, a kávéházak, a kártyaasztalok és hamis váltók intim titkairól, melyeket mind tudott, melyek ismerete nála látszott összefolyini, hogy e szálakból szövhessen magának üzleti tervek. S míg beszélt, anélkül, hogy arca elvesztette volna ragadozó és béka jellegét, Tibor látni vélte e szálakat, melyeket Ország az emberek szennyeséből fon, s melyek szövetségében ha nem is az embereket magukat, de pár forintot vagyonukból megfog, csendesen, lesve ülvén közönséges szemnek nem látható, a cronique scandaleuseból szőtt háló közepén, mint ragadozó pók, de nem mint vad, támadó, vérszomjas, természetes pók, de mint számító kultúrópók, mely nem öl, nem gyilkol, de él áldozatai véreből, anélkül, hogy tönkretenné őket, megtakarítva őket későbbi vérszopásra is. Leginkább hatott Tiborra a biztonság, mellyel a tisztesség velleitásainak álszégylene nélkül, mintha nem is diszkrét

ügyekről lenne szó, feltárta egész műhelyét. E cinizmus túltett mindenben, amit eddig látott. Még minden ismerőse igyekezett fenntartani valami dekórum-félét, amennyiben ezek még a polgári társadalom tagjainak tekintették magukat. Ma hallott először tudortól, szerkesztőtől, kit a társadalom oszlopai közé számítanak, őszinte szót interlope üzérkedésről. Ország, ki elébb csak érdekelte, előadása folyamán nőtt, majdnem rokonszenves lett az éleslátása, és határtalan cinizmusban megnyilvánuló önbizalma által.

Alig hozták a feketét, alig gyújtottak szivarra, ismét új vendég érkezett. Ez egyszer ismerős: Hecht, a régiség-sensal. Képet hozott magával. Valami nem éppen rossz régi portrét. Elég jó munka volt, de nem lehetett tudni, ki festette és kit ábrázol. Felajánlotta tizenöt forintért. Ország természetesen drágállotta. Hecht hiába esküdözött, hogy úgyis ráfizet, mint Orzágnál mindig. Magyarázta, hogy meg se vette volna a képet, ha nem számít bizony arra, hogy Ország megveszi. Csak az ő kedvéért, hogy örömet okozzon neki, vásárolta. Azért, mert szereti Országot.

– Doktor úr – erősködött – tegyen próbára. Ha maga nekem éjféltkor azt mondja, Hecht, keljen fel, és sétáljon egy félórát mezítláb, Isten engem, megteszem. Miért? Mert szeretem a doktor urat.

Ország hajthatatlan maradt. Hecht Tiborhoz fordult:

– Tetszik látni? Én szeretem őt. Hogy örömet okozzak neki, reszkírozom a pénzemem, ő pedig nem akarja tőlem megvenni a kép. Pedig alig kérek érte valamit. Tessék elhinni, magamnak is többen van.

– Úgy éljen maga?

– Úgy éljek, kérem, hogy nem nyerek semmit, ha csak tizenöt forint kapok érte.

Ország sajnálkozó grimaszt vágott:

– Vagy három pengőt adott érte, és nekem tizenötért kínálja, mert szeret!

Ezt Hecht már nem tűrhette.

– Mit, csak három forint adtam volna a képért?! Hozok tanút, hogy a ráma maga négy forintomban van, és a képért is adtam ötöt!

– Lássá, mégse fizet rá. Magának, azt mondja, kilencben van. De maga megint hazudott. Adok érte nyolcat, hogy ne fáradjon hiába.

– Gemacht, doktor úr, gemacht! Magának nem tudok ellentállni!

– Még így is maga csinál jó üzletet. Én igazán csak a maga kedvéért vettem meg. Helyem sincs már képre.

Hecht körülnézett.

– Csakugyan nincs hely. Igazán. Nem is gondoltam volna, hogy már annyi képe van. De tetszik tudni, hová illene az új kép? Ide, a régi stilleben helyére. Pompás lenne. A stilleben ugysem illik a többi képe közé.

– Hát a csendélettel mit csináljak?

– Visszaveszem, doktor úr, visszaveszem. A maga kedvéért, olyan árban, amint tetszett venni. Ötven forint adok érte. Nyolc forintba az új képet, és itt van még 42.

Míg beszélt, Hecht már át is akasztotta a képeket, s a pénzt olvasva tartotta kezében. Pedig sokkal szebb az új kép, többet is ér ennél. De hát én már olyan vagyok, én

nem pénzt akarok keresni, én azt akarom, hogy a doktor úrnak szép lakása legyen, és hogyha benne felébred, és gyönyörködik benne, örüljön, és azt gondolja, ezt is a Hecht csinálta nekem.

De Hecht hiába izgult, hiába nyújtogatta a pénzt, Ország nem vette át, de farkasszemet nézett Hechttel, míg ez megdöbbenve elhallgatott.

– Mondja csak, kedves Hecht barátom, hány órakerelt ma fel?

– Nem tudom, mit érdekelheti ez a doktor urat, de megmondhatom. Szegény üzletember vagyok, korán kell az üzlet után járni, hát fél nyolckor már reggeliztem a kávéházban.

– Nohát, ha engem be akar csapni, akkor sokkal, de sokkal korábban keljen fel. Magának vevője van a csendéletemre, melyről valószínűleg kitudta, hogy jó mestertől való, és maga, hogy ne vegyem ezt észre, csereüzlettel akarta tőlem kicsaklizni. De én nem vagyok ám olyan ostoba, mint néha maga. A csendéletet eladhatjuk. Együtt megünnepeljük vevőjéhez, és amivel többet kapunk érte az ötven forintnál, amennyiben nekem van, abban osztunk. Az új kép meg itt marad ráadásba, büntetésül, amiért be akart csapni.

Hecht le volt főzve. De nem mutatta. Kedélyesen Tiborhoz fordult:

– Hát nincs igazságom, hogy annyira szeretem a doktor urat? Kérem, ilyen okos embert muszáj szeretni.

– Hát doktor úr, ha úgy tetszik, holnap elmegyünk a vevőmhöz?

Csak ennyi intermezzo után maradt Tibor négyszemközt Orzággal, aki most már meghagyta, hogy senkinek sincs otthon.

Tibor előadta az ügyet. Elmondta, hogy tanácsot, útbaigazítást akar kérni anyagilag megszorult, de jó társaságban forgó fiatalember részére, mely alapján pénzt kereshetne. Ország tudott valamit. Magának volt pátense új találmányra. Higiénikus köpőedény! Nagyjelentőségű találmány, mely forradalmat jelent közegészségünk terén. De nem lehet a szabadalmat értékesíteni, mert csak nagybani előállításnál fizetné ki magát. Csak akkor kaphat kapitalistát, ha biztos kelendőséget tud kimutatni. Az a célja tehát, hogy az ország összes községei és iskolái köteleztesse e találmány bevezetésére. Ezt Ország eddig megfoghatatlanul sok összeköttetése dacára se tudta keresztülvinni. Szívesen adna annak, aki ezt kieszközölné, tízezer forintot. Maga erre nem képes, és jó emberei sem. A patikaügyekben dolgozó szerkesztő nem akar keresete irányán változtatni, azáltal sem, hogy mindenbe beleüti az orrát, kockára tenni befolyását. A közegészségügyi államtitkár pedig, kinn az egész megfordul, Orzágnak ellensége, még régi időből, amikor jelentéktelen képviselő volt, és ezt megtagadott neki egy kis publicisztikai szolgálatot. Ezért kellett stróman.

Tibor megfelelőnek véelve az ajánlatot, másnapra bejelentette barátját. Már távozni készült, midőn Ország még egyszer rákezdett a köpőedény dicséretébe:

– Kérem, nem merném ez ügy képviselőjét ajánlani, ha

nem lenne meggyőződésem, hogy annak terjesztése csakugyan az ország, a nép és a haza javára van.

Tibor nem értette, miért játszik egyszerre színházat előbbi túlzott őszintesége után. Alig küzdötte le mosolyát. Ország tántorítatlanul folytatta:

– Igen, komoly meggyőződésem, hogy e találmány terjesztésével szolgálatot teszek hazámnak. Nemzeti szerencsétlenségünk, hogy oly nagy éppen a magyarokta vidékeken a gyermekhalandóság. Ez a tüdővész műve, mely nyavalya elharapódzása ellen hathatós óvóeszköz az említett találmány. Az a feladatunk, hogy mielőbb megvalósuljon a magyar államiság egyik publicista előharcosának óhaja, hogy legyen harmincmillió magyar. Ez teljes emancipációnknak Ausztriától az előfeltétele. S e nemzeti vágytól egészen eltekintve is, az általános humanitás is követeli, hogy új és új szükségletekkel ismertessük meg a népet. Hozzá kell szoktatni a parasztot az igényekhez, és csökönyösen és eredménnyel fog küzdeni anyagi jóléte emeléséért, és akkor fel fog benne ébredni a művelődés vágya is. S csak akkor valósul meg a legnagyobb magyar jóslata, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz, ha harmincmillió magyar jólétben és műveltségben élve, megvalósítja a teljes népszabadságot, lerontva a sötét közepkor utolsó maradványait is, melyek sajna még nagyon vastagon lepik be társadalmunk felvilágosultságát.

Efféle vezércikket szavalt Ország hamarjában. Szikrázó, kicsi disznószemének kifejezése, egész szólásmódjának temperamentuma mutatta, hogy ezúttal nemcsak reklámból, de őszintén lelkesül. Tibor ámulva hallgatta és figyelte e tüneményt, melyet először látott, mely pedig nem is ritka: az idealizmus erős megnyilatkozását bizonyos irányban különben haszonleső léleknél, és az új vallás, a francia forradalom eszmei fanatizmusát fokozva az emberi elme gumihajlékonyságával, mely könnyen elhiszi saját érdekéről, hogy az egyszerűságot közérdek.

Mielőtt Tibor újból felfedezett ismerősétől távozott, mocskos, tízéves fiú szaladt be, örömmel öelve, csókolva Orzágot, kit „apukának“ hitt. A sokoldalú üzletember pedig dédelgetve viszonzta a gyerek cirógatását, kedvvel simogatva a jól öltözött, de rendetlen és piszkos fattyu haját.

Ez az én fiam – magyarázta – mikor született, még nem voltam oly helyzetben, hogy elvehettem volna az anyját. De a fiamat jól nevelem, és ha Isten megtartja nekem egészségben, vagonyt fogok neki hagyni.

[...]

Második rész

Et les Las-bas

Qu on ne voit pas...

(Verhaeren: les villages illusoires)

I.

A Felvidék egyik mezővároskának nevezett falujában, nyár derekán, borús, felhős időben unottan, szürkén, novemberesen szűrődött be a világosság a vak, szennyes

ablakon át a szolgabírói hivatalba. Az első szobában két írnok ült. Az egyik, a napidíjas, figyelmes munkában horgasztotta zsíros, máris öreg színű arcát, mely véletlenül látszott elhelyezve széles, ferde vállán, a nagy iktatókönyv felé. A másik, a járási írnok, fekete, hegykén pödört bajuszú fiatal ember, látható fölénnyel értekezett a tiszteletteljesen előtte álló parasztemberrel, ki zavartan, magába szállva, valamin tanakodott.

A magas férfi kicsinek nézett ki, a hegyilakók görnyedt térdével állva sarok nélküli bocskorban, formátlan, színtelen, zsák alakú halinaszűrben, levett kalappal, hosszú botra támaszkodva. De jól illett ruházata bizonytalan, melegsűrke színe a hivatal üres színtelenségéhez, a polcokon elhelyezett fejr, poros, gyűrött szélű akták, a vakult fenyőbútorok rendetlen összeviszaságához, melyek közül csak az írnok fejr gallérja a fekete kabát, fekete bajusz között, és a fal mellett álló fehérre zománcozott, újtalalmányú higiénikus köpöedény rítt ki fényesen.

Az írnok türelmetlen lett, amint a paraszt még mindég tűnődve állongált, még mindég nagy elhatározás előtt.

– Hát mi lesz? igen vagy nem? Nem érünk mi rá itt minden ökörrrel egy órát bíbelődni.

A paraszt, amint ekkép ráförmédtek, lélegzetet vett, kezével kisimította homlokából a beomló haját, aztán, mintha túlesett volna a nagy elhatározáson, nagyot köpött a fényes köpöedény mellé, s egyet nyelve beszélni kezdett. De még mielőtt szavakba szedhette volna lassú gondolatát, az írnok ismét ráfordult:

– Ti galgány*, ti szvinyar*! Nem látod ott azt az alkotmányt, hogy mellé köpsz?

A paraszt mentegette magát, hogy vigyázott nagyon, és a világerért se merne ráköpni ily fényes dísz tárgyra. Hogy azért, mert szegény ember, tudja ő is, mi illik. Ennek bebizonyítására sietett a köpés nyomát széjjeldörzsölni talpával. Azután újra mélyet lélegzett, és rátért a tárgyra. Hogy ő az útlevélért már megfizette a stemplit, a forintot és öt pengőt a folyamodványért a jegyzőnek, hogy pajtása, kivel együtt akar kivándorolni, már meg is kapta, hogy legyen hát a tekintetes úr oly kegyes, az övét is kiadni.

– Mondtam már, – morgott az írnok – hogy útlevél kiállítására soká tart, mert az uraknak Pesten van ám okosabb dolguk, mint minden dibdáb nép ügyével törődni. Aztán elmagyarázta, hogy kivételképpen mégis megsürgeti az ügyet, és ha fizetnek neki tíz pengőt, a passzus itt lehet három nap múlva, mert akkor intézkedik, hogy külön postával küldjék. Ez persze pénzbe kerül. Akkor aztán mehet, ahová tetszik, akár Amerikába is, hová jobb is, ha a hozzá hasonló galganyok pusztulnak, legalább nem lesz velük a hivatalnak vesződése. A paraszt végre leszúrta a tíz forintot, és azzal, hogy három nap múlva megint itt lesz, alázatosan köszönve távozott. Az ajtónál visszafordult, megkérdezni, bizton számíthat-e rá?

– Persze hogy számíthatasz, te gazember. A tekintetes hivatal nem olyan tolvaj, mint te, és megtartja, amit ígér. Majd megtanítalak én kételkedni a hivatal szavában!

A kérelmező künn volt. Az írnok lelki nyugalommal betette tárcájába a tíz forintot. Kivette fiókjából a már rég

nála lévő útlevelet, kivezette, vétívet készített hozzá, és leereszkedő mosollyal szólította meg a napidíjast:

– Láss, barátom, csak így élhet meg szegény segédhivatalnok. Minden útlevélnél ön vagy a jegyző öt forintot keres a folyamodvány elkészítésével, én pedig azért, hogy kézbesítem az útlevelet. Csak tartsa meg Isten soká a kivándorlást. Meglátja, ha követi tanácsomat, egy év alatt ki lesz fizetve a váltója, és azután félre is tehet. Ha majd jegyzőséghez jut, akár meg is nőülhet. Remélem, meghív a keresztelőre. Megérdemlem öntől. Nem mondhatja, hogy nem vagyok jó embere. Nemcsak átengedem a mellékkereset egy részét, de jó tanácsokkal is szolgállok.

Ezt mondván, szíve mélyében azt gondolta, vinné el az ördög az új napidíjast, ki az úri gyakornok helyére jött, s kinek juttatni kell a törvénytelen mellékkeresetből, nehogy fejletse. A napidíjas alig figyelve az okos beszédre, fajtája birkatürelmével tovább körmölt. Csak miután befejezte a keze alatt lévő akta beiktatását, nézett fel és válaszolt:

– Azért egy kicsit félek, nem lesz-e rossz vége, ha így bolondítjuk a népet?

Az írnok sajnálkozással hallgatta ez elmaradt világnézetet:

– Hagyja azt barátom. Így volt az mindég, így is lesz a meddig fennáll Magyarország. A népet nyúzni kell, különben kifog rajtunk. Aztán szeretném látni azt a Kaffkát, aki megszagolja az útlevél vétívén, fizettek-e a kézbesítésért?

– De ha panaszra megy valaki?

– Nem mernek. Úrtól nem fogadunk el pénzt, paraszt meg fél, hogy a panasz csak új bélyegbe és költségbe kerül. A nép okos, és kerüli a hivatalt, mert tudja, hogy min-dennek fizetség a vége.

A hajdú belépett egy cédulával:

– Itt van valami presztanka. Azt mondja, mára idézve van.

Az írnok rá se nézett a cédulára, melyet az asztalra tett. Aztán rászólt a hajdúra:

– Csak várjon az a szajha! Nem látja, hogy dolgom van?

És kezébe vette az újságot. Megint letette. Zsebéből elővette a török dohányt, és cigarettát sodort. E lázas hivataloskodás között szeme rátévedt az idézőre. Ismerős nevet pillantott meg. Nyugalma megszűnt, leejtette a félig kész cigarettát, s arcán a serény igyekezet kifejezése jelent meg:

– Hisz ez a Bednarka Stolicáról...vele a főbíró úr maga akar tárgyalni... reggel már tudakozódott utána. Ez az a leányanya, aki nem akarja elfogadni az állami gyermeksegélyt. Szeretném tudni, mi hülyeség lappang ezalatt. Híjja csak be Matisz, én majd bejelentem a főbíró úrnak.

A szolga bevezette a felet. Alig 18 éves, szabályosan gömbölyű, pirosposztag arcú lány állott meg szerényen az ajtóban, a falusi fehérszínű zavar nélküli, ügyetlenül kecses félénkségével. Pipi kendő, sima fekete haj övezte egészséges arcát, szeme türelmetlenség nélkül keresett a helyiségben, míg alakját színtelen kendővel hozzá kötött formátlan csomag, egy fülig bekendőzött gyerek tette felismerhetlenné. A napidíjas nyugalommal folytatta az iktatást. Nemsokára kilépett a főbíró, jóképű, öregedő, kissé kövér úr, alig őszülő, rövid szakállal, kezét zöld vadász-

kabátja zsebében tartva. A vidéki ember közvetlenségével felelte a lány köszönésére a navekit*, azután felvilágosítást kért, miért nem akarja elfogadni az állami gyermeksegélyt.

Az eset elég különös volt. A szép Bednar Marka, szegényebb paraszt árvája, hajadon korában gyermeket szült. Ennek felnevelésére az állam részéről kiutalványoztak havi öt forintot. De az anya vonakodott az előző részletet átvenni, amelyet szokott úton, szolgabíró és körjegyző útján akartak kézbesíteni. Pedig nem volt vagyona. Mint zsellérféle élt düledező házban, és ruháin, némi ágyneműn kívül csak egyetlen tehenkéje volt. A községi előjáróság jelentést tett, s a főszolgabíró beidézte, hogy személyesen intézze el az ügyet, melyhez hasonló hosszú hivataloskodása alatt nem fordult elő. A kihallgatás alatt a főbíró az öregség közönyével veregette meg a csinos fehércseléd vállát, míg az írnok éles szatír arckifejezéssel legettette szemét a pirosalma arcon.

Marka még mindig vonakodott átvenni a pénzt. Eleinte csak vállat vont. Hosszú rábeszélés után kivallotta, hogy bár csak nehezen és munkával, de azért inkább a maga becsületéből él meg. A hivatal pénze nem kell, mert nem akar úgy járni, mint Baran Gyuro, aki a körjegyzőtől vett kölcsönt, s nem tudta a nagy kamatot fizetni. Most siratja a dolgot elárverezett részecskéje. Ő meg akarja tartani tehenét, és ha már vagyont nem hagyhat, legalább a dunnáját akarja megőrizni kislányának.

Fiatal tisztviselő erre talán vizsgálatot indít az uzsorás jegyző ellen. De a főbíró, bár maga jó ember volt és anyagi haszonért nem élt vissza hatalmával, ismerte az életet, és tudta, ha elcsapatja a bűnöst, helyére más, éppoly rossz jön, de ennél, aki már megszedte magát és jólétben lustul, kiéhezettebb, vérszopóbb. Ismét megveregette a leányzó telt vállát, és igyekezett megmagyarázni, hogy a pénz, melyet kínál, nem kölcsön, legkevésbé pedig uzsora. Azt nem kell soha visszafizetni, azt nem a jegyző, nem is ő, de az állam adja. Marka gondolkodóba esett. De mégis csak a mellett maradt, hogy az államnak sem akar tartozni. Mert azt, hogy valaki garasnál nagyobb alamizsnát pusztá jóindulatból adna az embernek, nem volt képes elhinni. A korcsmáros is, ha hitelbe kínál pálinkát, avval, hogy nem muszáj fizetni, csak befonja a szegény embert, és mégis megveszi rajta, mikor legrosszabbul esik a megadás. A főbíró veszteni kezdé türelmét, és újból erősítette, hogy nem ő, de az állam adja a pénzt. A leány érdektelenül hallgatott. Megkérdezték, vajon tudja-e, mi az állam? Persze, nem tudta. Kérdezték, ki a király? Erről már tudott. Él messzeföldön a császár, aranyos ruhában jár, és őt szolgálják a katonák. A főbíró hiába magyarázta a király és állam összefüggését. A lány lassan megértette. Az állam azon emberek összesége, akik az adóból élnek. Bizonyosan felesleges pénz van, jó termés volt, sok folyt be adóba, hát azt, a mi most nem kell, jó kamatra akarják kiadni a szegény népnek, mint jómaga. Az urak már unták a dolgot. Az írnok kérdé, megfogalmazza-e a büntető ítéletet hatóságsértés címén? De a főbíró leintette. Ha a lány nem írja alá a nyugtát, úgy két tanúval fogja igazoltatni a

kényszerkézbesítést. Marka még bizalmatlanabb lett, még ravaszabb fondorlattól tartott. Mégis inkább maga írja alá. Meg is tette. Lassan, míg gyermeke bal karján csüngött, jobbik kezével alákaparintotta a nevét. Midőn átvette a pénzt, elfojtva pityeregni kezdett, hogy most már oda a tehene, a dunnája, a borjúja, pedig nincs szüksége e pénzre, mert ha szegény is, szereti és jól tartja gyermekét. Nézné csak meg a főbíró úr, mily kövér. Soká beszélt, kért, könyörgött, vennék vissza a pénzt és adnák vissza az írást. De a hivatalszolga kituszkolta a rívó személyt.

Az egész jelenet alatt hajthatatlan komolysággal iktató napidíjas elkészült a postával. Tiszteletteljesen átnyújtotta az aktacsomót a főbírónak, aki állva nézte át és szignálta a darabokat. A postában volt néhány sürgetés. Megszokott dolog. Érdeklődés nélkül kiadták az írnoknak felszerelés végett. De ma volt egy különösen erélyes hangú. Az alispán már harmadízben sürgette az új higiénikus köpödények árát, amelyet felsőbb rendeletre minden község és iskola tartozott volna beszerezni. A főbíró felelősségre vonta az írnokot, miért nem készítette el az utalványt, és emlékeztette őt a pénz beküldésére, amely bizton rég beérkezett. Az írnok ismerte az ügyet. A pénz tényleg befolyt egy körjegyzőség híján. Ez azt jelentette, hogy Lipovnik község bírójától többszöri szorgalmazás dacára sem tudta bevenni. A főbíró intézkedett, hogy a pénz három napon belül beküldessék a bíró költségére eszközzendő végrehajtás terhe alatt.

Mihelyt a főnök távozott, az írnok a napidíjashoz fordult:

– Úgy látszik, lesz egy végrehajtási kiküldetés. Kiadja nekem a kereset felét, ha magára szignáltatom?

Erről megegyezvén, az írnok végre hozzájutott a rég elkezdett cigaretta megsodrásához. Azután lassan, szép írással megírta az utalványt, melyen a járás községeitől behajtott ára a higiénikus köpödénynek fel volt terjesztendő a vármegyéhez. Egyben jelentést is írt a találmány kitünő bevalásáról, ebben nem említve, hogy a lakosság a fényes fémtárgy kímélésére azt a köpésnél gondosan kerüli.

II.

Lipovnik község a megye északi határán feküdt, magas, erdős, lapos, rétes, legelős hegyoldalon, az egész fenn már sziklásodó hegyek lábánál, kis patak forrása felé katlanszerűen szélesedő völgyben. A hosszú, széles, egyenes földekkkel-rétekkkel pántlikázott lejtőt magasabban övezte az örökkézőld őserdő. Szétszórva, mintha véletlen szeszély vetette volna, állt a kis házak két sora a patak és az út két oldalán, egyik a másiktól vagy százlépésnyi távolságban, girbe-gurbán, de mégis bizonyos egymásutánban, mintha tétovázva felfelé zarándokolnának az emelkedő völgykatlanban. Kietlen, rideg, zord vidék, amely azonban most, augusztus egyik verőfényes napján ékszeresen-zománcosan díszlett, több mint alföldi színgazdagságban. A falu zsindeletetű kunyhói, amelyek oly feketék, nyirkosan zöldesek, mohásak az ólomeső szürke

gőzében, most élénken, majdnem tarkán hatottak a nagy, sivár, tojásalakú erdőtelen tereprész közepette, melyen a rétek, a kis darabka lenföldek gyéren hintett smaragdporral voltak festve arany alapra, míg feljebb könnyű, hamvas zöldben díszlettek a virító zabföldek keskeny, hosszú pántlikái, s eleven zölddel haragudtak a krump liföldek habzó felületű szalagjai. S ez arany, e smaragd, e zabvirágszín friss, nedves volt a dús harmattól, és mosottan, zománcosan, gyémántosan csillogott a napvilágnál, részletek nélkül, széles, egyenletes, sivár egyformaságban, amit nagy ritkán szakítottak félbe a nedvesebb rétdarabokra terített mályvaszínű gladioluszfátyol foszlányai. S ez aranykelmére hamvaszöld és mályvaszínű zöldelő és sárgáló, metallikus és drágaköves cérnával hímzett díszet a határnak sötét keretbe foglalta a fenyőerdő tömege, kormos, komorzölden ott, hol a nap világította, majdnem feketén, kékesen, ékszeresen sziporkázva az árnyékban. Az erdő felett pedig fakón, csaknem átlátszóan terültek el a holák, szeszélyes, pontozott fehér mintával tarkítva a legelő gulyák s a szétszórt törmelék kődarabjaitól, amelyeknek anyja, az ősz szikla, a fakó földből kibújít a hegy csúcsán, és légies, fehér könnyűséggel mosódott el, veszett el az égbolt tejes kékjében, majd fehéren megcsillant a napvilágban, mint egy ezüst sisak.

Jól illett e keretbe a falu félig kihalt, de még mindig színgazdag élete. A házak kunyhószerűek, kicsinyek voltak, feketére ázott, részben már mohás, ereszkedett zsindeletetűvel. A falak gerendái rezesen piroslottak a kortól. Ám a viskónagyságu házaknak életet adott az ablakok krapp-vörös szegélye, amely majd mindegyiken ragyogott, jeléül annak, hogy eladó lány lakik benne. Mióta elharapódzott a kivándorlás, nem akadt férfi, aki elvegye őket. A házak görbe, egymástól távol haladó sorai között pedig köves út csavargott, meszes, poros fehérséggel világítva; mellette itt-ott megcsillanva, csergőpatak futott a meredek, nedveszöld partok között. A füves széleken kicsi, sovány, kipányvázott lovacskák legelésztek. Majdnem feketén hatottak a pejek, míg közöttük egy legyes szürke lágyan, elmosódva illeszkedett az új kerítés színéhez.

Emberi élet alig volt. Ki épkezláb és munkaképes vala, künn dolgozott, krumplit kapált, szénát kaszált, vagy rőzsét járt lopni az erdőbe. Csak itt-ott tűnt fel a falu elhagyottságában fiatal lány, vagy görnyedt öregasszony patogón eleven, pirosruhás, piroskendős alakja. Az út közepén pedig, fazékkal kezében, lassacskán bandukolt felfelé egy kölyök. Színtelen halinaruhája, nyáriasan, szőrrel kifelé fordított, nagy emberre szabott, neki sarkig érő bőrmellénye alig vált el az út porának színétől.

Furcsa világ járt most erre. Pár év előtt épült a vidék első helyi érdekű vasútja, e pusztítója a népnek, amely szomszédos forgalmú menetjegyért pénzt sarcol, és elveszi a nép keresetét, a fuvarát. Aki tehette, kivándorolt Amerikába. Úgyszólván csak asszony, gyerek és tehetetlen agastyán maradt itthon. A néptelenség betetőzte az egykor viruló község romlását, amelyet az adó és uzsora már régebben kikezdett. Pedig e nép nem volt forradalmi,

újításvágyó, vagy nyugtalan természetű. A régi időben ugyan e félreeső részek lakói hegyi rablók hírében álltak, de azóta megcsendesedtek. Már birkalopás is ritkaságszámba ment. Megéltek, ameddig lehetett, sovány, későn termő földjük gyümölcséből, erdei munkából és fuvarból. A letűnt, zabolátlan korra már csak a faj szépsége, egészsége emlékeztetett. A megye úri családjai még mindig innen kerestek dajkát. A nehezebb megélhetést, az adót, az uzsorát is túrték addig, míg a vasút, a fuvar megszűnte nem tette az életet egész lehetetlenné. De most igazán nem maradt egyéb hátra a kivándorlásnál. Mindenki adósságba keveredett, a hitelezők árverésen olcsón összevették a földet, zsellérré téve a népet évszázados sajátján. A tehetősebbek mentek előre, családjaik pedig követték, mihelyt az új hazából elég útravaló pénz érkezett. Pedig nehéz volt az elhatározás. Mert Lipovnik nem közönséges falu. Lakói őslakók voltak, nem a földesúr telepesei. Századokig alig teljesítettek robotot. Később is csak némi erdei munkára lettek szorítva. E népet hazájához nemcsak évezredes hagyomány fűzte, de a vallás is, mely, ha öntudatlanul is, csak a legerősebb ösztön az emberben. Lipovnik szent területen épült, mint ezt már neve, magyarul Hársas, is jelzi. Itt állhatott a korok homályában a szent hársfaliget, ahol nemzetük szent fáinak kupolája alatt a szláv őslakók összejöttek pogány istentiszteletre. Mert a dús lombosított, harmónikus alakú hárs a tótok szent fája, mint a cser a germáné, a szádogfa a magyaré. Azóta persze katolikus lett a nép. De e vallás szokott bölcsességében és előrelátó türelmében elég tapintatos volt, hogy ne üldözzön semmit, ami kedves volt az új hívők előtt. Sőt igyekezett a megtért népek régi tradícióit saját erősítésére felhasználni. És mint a Bona Dea kultuszát megőrizte Szent Agát nevén, Venus Barbátát elkeresztelte Szent Kümmernissnek, vagy Avilai Szent Paulának, úgy itt is a dombra, a szent hársak alá építette az új hit templomát. Azóta a szláv földön minden templom mellett hársfa zöldel. A katolikus valláséval egyenlő bölcsességben a hódító magyar urak is hársakkal díszítették váraik és kastélyaik környezetét. Sőt, minden útszéli fészület mellé hársat ültet a nép kegyelete. S hogy Lipovnik csakugyan őszent hely lehetett, azt nemcsak neve bizonyítja, de a hosszú faluban elszórt számtalan fészület is, amelyek majd minden száz lépésre hársfacsoporttal ékesítik a falu képét.

S ezt a helyet, melyben szíve legrégebbi vallása mély ösztönével gyökerezett, melyen évszázadokon át égett apái tűzhelye, melyen ősei temetkeztek, melyhez régi hagyomány, kegyelet és az otthon érzése fűzte, e helyet volt kénytelen a nép elhagyni az új idők sanyarúsága folytán.

Mióta a kivándorlási mozgalom kezdetét vette, gyorsan pusztulásnak indult a falu, a honnmaradt agastyán és asszony népek csak hiányosan művelte a sovány földet, a hajadon nem talált férjet, s a községi szervezet is bomlásnak indult, mióta jobb híján fiatal suhancot kellett bírónak választani. S ha valamely kivándorló künn boldogult, úti pénzt küldött összes retyerutyájának. Annyit

pedig még egy se keresett, hogy mint vágya vala mind-egyiknek, új vagyonnal hazatérve visszaválthatta volna elárverezett földjét, s megélhetett volna a maga becsületéből.

S a néptelen, élettelen falu körül még jobban érvényesültek a nagy természetnek a tiszta, átlátszó hegyi levegőben zománcosan, mintegy porcelánra festett, ékszeres színei a lapos, tagozatlan, széles hegyoldalak egyformasága sivárságán.

III.

Ily világ volt Lipovnikon, midőn egy szép napon a gyerekszamba-menő bíró háza előtt megállt a körjegyző lengvesszekere. Lépésben, vontatva, fáradtan vonszolta a meredek úton felfelé két fénytelen szőrű, sovány testű, dülledt hasú pejlovacska. A jegyző egyéb hatósági ügyeken kívül ezúttal a főszolgabíró rendeletével jött, amely erélyes hangon, személyes felelősség terhe alatt követelte a lipovniki iskola és község részére felső parancsra megvett higiénikus köpöedények árát.

A suhanc bíró még nem igen volt tisztában teendőivel. Ha valaki befizette az adót, felírta azt krétával az ajtóra, hogy aztán a jegyző, ha eljön, bevezesse a főkönyvbe. El is járogatott az emberekhez, szorgalmazni a fizetést. De nem kellő eréllyel. Nem is tehette azokkal, akik közül egyikben keresztanyját, másokban nagyapja testvérét kellett tisztelnie. A pénz tehát befolyt, úgy, ahogy ilyen körülmények között folyhatott. Az emberek valahogy csak fizettek, ha teheték túlságos megerőltetés nélkül, mert pár évtized agyonközigazgatás és számos végrehajtás kitanította őket. De nagy volt a szegénység, nagy a hátrálék, ha egész üres alig is volt már az adókönyvecske. A bíró, miután a jegyző megmagyarázta, hogy különben az ő költségére küldik ki a végrehajtót, nem tehetett egyebet, minthogy kifizette a köpöedények árát a magáéból, nem lévén pénz a község kasszájában. Aztán ő is igyekezett hozzájutni az előlegezett pénzhez. Átnézték a könyvet. Kisült, hogy az egyik adóalany folyó évben nem fizetett semmit, sőt tavalyról is hátrálékban van a pótagóval. Ezt szemelték ki végrehajtásra. A jegyző megadta ehhez az útmutatást, aztán felkaporodott szekereire, hogy más községben is terjessze a közgazgatás áldásait.

A végrehajtásra kizemelt özvegy Drevenyákné volt.

A falu felső végén, a hegy lejtőjén, már nem messze az erdőtől, állott a Drevenyák-ház, magasabban a már szintén emelkedett helyen épült templomnál. Onnan tekintett le a sivár, kopasz, meszeltfalú templomra, az öreg, megfeketedett fatoronyra, s a körülötte álló hársakra, amelyek vén, görcsös, de a zord éghajlatban aránylag vékony törzsekkel, ritka, vihartól tépett, körvonalban csaknem fűz-alakú lombozattal, szabálytalan rajzzal váltak el az erőteljesen kék égtől, vagy a havasszínben csillogó felhőktől, néha pedig elmosódtak a hamvas, nyirkos ködben. A templom felett még néhány ház állott, aztán feszület, négy kicsiny, máris öreg hársfával. Ennél is feljebb a Drevenyák háza, utolsó előőrse a lakott világnak az erdő, a hola* felé.

Idős, de még erőteljes asszony lakott itt serdülő leányával. Vagyonuk a viskóból és néhány darab földből állott, amit saját hiányában bérelt ökörrrel műveltek. Azon felül két tehenük volt. Nem éppen nyomor, de szegénység az egykori jóléthez képest. A ház belseje még emlékeztetett a jobb módra. Nem volt ugyan másképp berendezve, mint a többi. Egyszerű, ács munkájú ágy, asztal volt az összes bútor. De fenn, közvetlen a gerenda alatt gazdag sorozata függött az üvegre festett szentképeknek, a Szent Szület fiával, Szvata Barborkát, az arkangyalt és Szent Jánost ábrázolva. Az ágyakon magasan halmozódott a parasztasszony büszkesége, a használatra túl sok dunna, a szent képek alatt az egész szobán körülmenő polcon sorakozott a pirosvirágos csupor és fazék. Kívülről pedig az ablak itt is vörös szegéllyel volt körülfestve, jelül annak, hogy özvegy Drevenyákné, szülebett Galko Barbara asszony egyetlen leánya, a szép Zuszka eladó máris, de még nincs eljegyezve. Pedig hiába. A szép lány pártábanmaradásra volt kárhóztatva. A férfinép színe-java messze Amerikában keresett megélhetést. Saját családjának jóléte hanyatlásnak indult, de megmaradt a góg, mely a szegény kérőt visszautasítaná. Boldogult Drevenyak ugyanis nemcsak parasztdinaszta hadból származott, de bár csak fertálytelkes gazda volt, birtokát messze túlhaladó jólétnek örvendett. Sokat keresett emberfeletti erejével, erdei munkával. Két lovat tartott, mellyel fuvarozott. A közlegelőn megillető jussánál jóval több volt a marhaállománya, anélkül, hogy érte legelődját fizetett volna. Félelmetes ereje folytán, de úgy is mint bíró, törzsfőnökszerű hatalommal uralkodott falujában, zsákmányolta alattvalóit, annyi marhát hajtott ki, amennyit akart. Ellenkezni nem mert senki. Mindenki félt bírói hatalmától és erős öklétől. Erejéről csodadolgokat meséltek: hogy vágott el egyetlen fejszecsapással arasznyi fenyőt, hogy hozott haza egy-maga az erdőből kisebb, de csaknem felnőtt medvét, melyet fejszével ütött volt agyon. Ő vezette falusi ünnepen, búcsúkor a pozabucski-táncot, ruganyos, hajlott-térdű balettlépéssel, a vadak harcítáncára emlékeztető fejszejátékkal.

De azóta más világ lett. A tisztújításnál nem jölettek többé, attól tartván, hogy az akaratos ember képviselőválasztásnál nem lesz elég engedelmes eszköz. Erre megnyílt a nép szeme. Rájöttek, hogy nem kell tovább túrni az erőszakoskodását. De ő nem vette tekintetbe a változott helyzetet, tovább parancsolgatott, továbbra is visszaélt a közvagyonnal. A felbőszült nép összesküdtött ellene.

Egy napon távol volt. Az előljáróság ezt felhasználva, feles számú marháját visszahajtatta a legelőről. Az asszonynak pedig a bíró tudtul adta, hogy mindaddig nem engedi kihajtani, míg meg nem fizetik a legelődját. Drevenyak hazajövén, erről hallani sem akart. Megüzente a bírónak a korcsmába, hogy holnap személyesen hajtja ki a marhát, és szeretné a vakmerőt látni, aki őt akadályozni merné.

Másnap hadiállapot volt. Kint volt hajnalban a falu apraja-nagyja. Az új bíró, tüzes fiatalember, a kisbíróval és még néhány legénnyel korán elállta a Drevenyak házá-

tól a tehenlegelőre vezető utat, bottal, fejszével, kaszával fegyverkezve, eltökélten, hogy szükség esetén karhatalommal lép fel a bukott zsarnok ellen. Mögöttük, várva a fejleményeket, és az esetleges csata látványosságát, sok nép gyűlt össze. Az óvatosabbak, míg az ügy nem dőlt el, nem vallottak véleményt, de szívükben a szegényebbek Drevenyak ellen, a tehetősébbek, kik saját visszaéléseik megszűntét is félték, mellette éreztek. A háttérben a fehér-nép lebzsel, és a gyereksereg.

Világos volt már. Lenn a völgyben még keményen, hidegen, színtelenül rajzolódta a tárgyak, a házak és fák körvonalai, de a középső hegy sziklás csúcsa már rózsásan tüzelt, mint egy izzó sisak. Azután a hegyoldal, a völgy is megkapta nappali színét, a rét harmatosan csillogó zöldje előtt lágú foltokban álltak a halinaruhák, elevenen piroslottak a szoknyák és kendők, szinte fénylettek az ingujjak. Majd fehéren, tisztán emelkedett ki a Nap a hegy mögül. Sugarai előzönlötték a tájat, játszadoztak a harmatcseppeken, midőn végre nyöszörögve kinyílt a Drevenyak rozoga kapuja, s a tulajdonos maga hajtotta a várakozók felé fehér csordáját. A tehenek csaknem borjúknak, törpéknek néztek ki a hórihorgas férfi mellett, aki közöttük haladt, míg kalapja, óriás fekete gomba, magasan kiemelkedett közülük. Vállán pedig acélosan csillogott a napfényben hatalmas, csatabárdnak beillő fejszéje.

A bírók aggódó figyelemmel fürkésztek arcát. Meglátsozt a kérges bőr ráncai között közönyösen pislantó, az emberek felett elsikló tekintetén, hogy el van tőkélve mindenre. Egész közel volt már, és még mindig úgy tett, mintha nem venne észre semmit. Csendesen elhajtotta a várakozók mellett marháját. Utolsó pillanatban köszöntötte őket, mintha mindegyikkel a legjobb barátságban élne, mintha nem ütlegette volna őket számtalanszor, mintha nem volnának közöttük adósai, akiken karja erélyével, hivatalos hatalma visszaélésével megszedte volt a zsíros kamatot. Az emberek viszonozták köszönését. Látván elhatározottságát és a fejszét kezében, szólni nem mert senki, csak taszigálta egyik a másikat cselekvésre. De nem mozgult senki. Drevenyak és csendes lépésű jószága elhaladt már az összeesküdtek mellett. Ekkor utána kiáltott a törvénybíró felesége, hogy jó volna fizetni, vagy otthon hagyni a marha felét. Drevenyak meg se állt, csak hátránézett és nyugodtan felelt, hogy a törvénybíró, ha nem akarja, hogy üres legyen az istállója, csak álljon bele ökörnek. Enni is talál magához valót, miután a ganéjt még nem hányták ki. És folytatta útját. Egy percig úgy látszott, mintha az erős ember megjelenése lefegyverezte volna ellenségeit. De váratlan eset megfordította a kockát. Vavrik Zála, a törvénybíró felesége, még mindég szitkozódott utána. Drevenyak vissza se nézett, nemhogy felelt volna. E közöny felingerelte az asszonyt. Tudnivaló, hogy nincs vakmerőbb állat a fehér-cselédnél. Zála utána szaladt Drevenyaknak, és elérvén, folytatta a nyelvelést. Elnevezte tolvajnak, aki csal, uzsoráskodik, rosszabb a zsidónál. Hogy így nem nehéz meggazdagodni, de az összeharácsolt pénzen nem lesz az Isten áldása. Drevenyak egy ideig túrta a pörölést, de a vén banya nem

tágított. Szájából, mint a patak a lapályon, egyenletes, lassú biztonsággal ömlött a szitok. Végre az erős ember elnéző nyugalmával Drevenyak rászólt, hogy ne hozza őt haragba, és ne vigye vétekre. De az asszony nem hallgatott az okos szóra:

– Elég vétkes vagy már ügyis, rosszabbat már úgyse tehetsz, te galgany, te szvinyar! Végre már rendezett mondat se jutott eszébe, csak egyenként köpte a szavakat: galgany, szvinyar, galgany!

Drevenyak unta a dolgot. Nem akarván fejszével sujtani asszonyhoz, felkapott az útról egy fadarabot. Ezzel megfenyegette, hallgasson, különben ki találja ütni a fogát. Új szitok volt a válasz. Drevenyak most a fadarabbal csakugyan üldözője felé legyintett, gyengén, mint hitte, de oly erősen, hogy Zála asszony agyveleje szétloccsant.

Az ügy vége az lett, hogy Drevenyak erős felindulásban elkövetett halálos kimenetelű súlyos testi sértés büntetért három évet kapott. Az esethez képest látszólag enyhe büntetés végzetesnek bizonyult a testi munkához, parancsoláshoz, üde erdei levegőhöz szokott emberre. Megtörve, tüdővésszel érkezett haza. Otthon asszonykézen megromlott gazdaságot talált. Maga elszokott a munkától, s vállalatba nem volt többé mersze fogni. Ivásra adta magát. Ez egyaránt sietteté anyagi bukását és egészsége végleges hanyatlását. Alig egy évvel szabadsága visszanyerése után meghalt. Eltemették a hegyoldali, fenyőfásorokkal határolt temetőben. Fakeresztet helyeztek sírjára, melyen ügyetlen alakú, faragott betűkkel volt még egy ideig – míg az rothadásnak nem indult – olvasható a neve. Elmondták érte a kis, fagerendás templomban a halotti misét. Ezután földi életének eltűnt a nyoma.

De emléke még eleven, és soká az marad a nép között. Erdei munka után, este, tűz mellett, a fahéj kunyhóban, zapekált pipaszónál, nyári vasárnapon, a ház előtti lócán még mindig emlegetik hatalmas erejű tetteit. Az ő anekdotáit meséli a dajkáló nagyanya, vele ijeszti szülője a vásott kölyköt. Mindenki tudja viselt dolgait, és közben új, költött tettekkel díszíti fel a képzelőtehetség életét. Mindenki tudja, hogy halála után erőszakos gonoszsága büntetésül az ördögök lefejezték, fejét lisztes zsákba tették, hogy elvigyék a pokol tüzébe. Lelkének fejletlen teste pedig a pokol bejárata közelében, ahol a hegyi patak szűk, meredek völgyben óriási törmelékdarabok felett bömbölve iramodik a sziklák között, éjjelenként ott lézeng, új, fehér halinaruhában, kísértetiesen világosan a holdvilágnál. Nappal azonban, félve a jó szellemektől, elrejtőzik az erdő sűrű árnyékában, vagy a barlangban, amelynek bejáratát senki sem ismeri, de amely okvetlen létezik, és amelyben ott lakik a hegy királya csillogó jégpalotában.

Így képződik az erős Drevenyak neve körül az anekdota, már majdnem legendakör, csírája a jövő heroikus mondájának, melyhez csak népies költő és íródiák hiányzik, hogy eposszá fejlődjék. És ki tudja, vajon idővel, ha levezelte bűneit a lángok között, nem támad-e fel újra mint tót Heraklész vagy Toldi, hogy elkeresse, megbüntesse népe zsarolóit, visszaadja váraikat a régi uraknak, a Rákócziaknak, Stiboricsoznak, és helyreállítsa Mátyás és

Szvatopluk birodalmát, koronáján viselve a megtalált karbunkulus követ, mely el van veszve Thököly király óta?

A valóságban a hős családja sanyarú szegénységben tengődött. Az özvegy pár hold sovány földdel maradt, csekély marhaállománnyal és három gyerekkel. A helyzet évről évre rosszabb lett. Egymás után kellett eladni az ökröket, a földeket a hitelező korcsmárosnak, aki legjobb úton volt, hogy egzektált paraszttelkekből uradalmat csináljon össze. A fiúk, mire felnőttek, kivándoroltak Amerikába, ígérvén, hogy keresetükből küldenek útravalót a családnak. Egyelőre azonban az ő útiköltségük felemésztette az utolsó segélyforrást. Barborka asszony és serdülő leánya, a szép Zuszka, magukban maradtak a régi, rozoga házban, sok dunnával, csuporral és üveggéppel, de úgy szólván birtok nélkül, jószág nélkül, egy tehénnel és tele adóssággal. Örültek, ha ennek győzték a kamatját. Törlesztésre vagy adóra alig jutott. Megszünvén a hajdani jólét, attól lehetett tartani, hogy Zuszka senkinek se kell feleségül, s hogy mint zsellérkedő presztanka fejezi be életét.

Most pedig a Drevenyak örökösök voltak a hátralékos adóalany, kiken végrehajtást akartak eszközölni, hogy a bíró, maga is szegény ember, hozzájusson pénzéhez, amelyet felsőbb rendeletre előlegeznie kellett, hogy kifizethessék a községháza és iskola részére utasítás folytán beszerzett higiénikus köpödedény árát.

IV.

A foglalás megtörtént. Zuszka egyedül volt otthon, midőn az érdekes előljáróság megjelent összeírni a Drevenyak örökösök ingóságait. Nem is ügyelt nagyon az eljárásra. A mi agyonközizagzatott országunkban úgyszólván szokott a hatóság megjelenni valamely helyszínen, marhavizsgálát, összeírások, statisztikai felvételek kedvéért. Igaz ugyan, hogy a nép nem alaptalan hite szerint minden eljárásnak fizetség a vége, de hát ez ellen úgyse lehet tenni. Zuszka este hazatérő anyjának el is feledte elmondani a dolgot. Sőt a nála hagyott értesítés is elrakta az imádságos könyvébe, és csak vasárnap akadt rá a templomban. Ezután átadta az írást anyjának. Magyarul lévén, nem értették meg. De írott dolognak a nép szemében még mindig van valami garabonciás jellege, mint akkor hitték, amikor még csak a papok és a boszorkányok értettek a betűhöz. Óvatosan, félig ájtatos, félig aggódó gonddal csavarta a kendőjébe, és elment a plébániára, tanácsot kérendő.

A plébános éppen gazdasszonyával tárgyalt a számcalekvár befőzése iránt, és felhasználta az alkalmat, hogy epret rendeljen, amiért Zuszka szívesen eljárt az erdőre, ha volt vevő kilátásban. Az írás elolvasásával és tanáccsal pedig a káplánhoz utasította. Ez megmagyarázta, hogy fizetni kell, és pedig minél előbb, különben mindenüket, amijük van, eladják a zsidónak. A szegény asszony ijedten sietett a bíróhoz, hogy várna legalább vásárig, hogy eladhassa elébb a borjúját. A bíró maga sem értvén a dolog-

hoz, és sietvén pénzéhez jutni, melyet előlegezett volt, a jegyzőhöz utasította. Az pedig a hegyen túl, a harmadik faluban lakott. Drevenyakné elgyalogolt hozzá. Korán indult, mégis délfelé járt az idő, mire odaért. A jegyző éppen fogatott, hogy keresztelőre menjen szomszéd kollégájához. Nem akart szóba állni szegény asszonnal. Ráírvallt, ha majd Lipovnikra jön, meghallgatja, de ma vasárnap van, ő pedig ünnepen nem fog dolgozni minden szajha kedvéért. Midőn megértette, miről van szó, egyszerűen azt mondta, fizessen mielőbb, különben eladatja nemcsak a dunnáját, de a beleit is.

De a jegyzővel többnyire lehet okosan is beszélni. Ha azonnal fizet három forintot, vár, ameddig lehet. E pénz persze csak a várakozásért jár, és nem lesz beszámítva. Drevenyaknének ennyije se volt. Hiába rimázkodott, a jegyző rámondott, hogy hordja el magát. Drevenyakné nem mert többet szólni, de azért ottmaradt. A jegyző rá se hederített, beült a szekerebe, és elindult. Drevenyakné utána nézett, míg a lassú szekér el nem tűnt az út kanyarulatánál. Ekkor súlyos átkot mormogott a kutya piszár* után, és nehéz szívvel ballagott hazafelé. Megmozgatott mindent, hogy pénzhez jusson. Pár garasa volt kendőbe kötve, párat Zuszka kapott a tisztelendő úrtól az eperszedésért. De ez nem volt elég. A hiányzó összeg nem volt megszerezhető. A szomszédoknak maguknak is alig volt elég saját kiadásaikra, nemhogy másnak telt volna. Végre rászánta magát, hogy inkább olcsón eladja borjúját a zsidónak, még vásár előtt. De ez tudta, hogy árverésen még olcsóbban jut hozzá, és nem vette meg. S az se használt, ha a fészület vagy saját Mária-képe előtt óráig imádkozott. Eljött az árverés ideje. A bíró, akit a jegyző első ilyen működésére kitanított, foganatosítani akarta az ingóságok átvitelét a község házára. Az esküdt és a „polgár“ kíséretében el is indult a hegyoldali kis ház felé. Drevenyakné éppen mosogatott az udvaron. Előtte voltak dézsában a beáztatott szennyes összezsavart, halványan, kékesen és pirosan márványozott tekercei, melyeket Zuszka öblögetett, míg anyja erőteljes sulyokcsapásai csattogtak a kis lócán*. A bíró bejött. Dicsértességgel köszöntek. Az előljáróság előadta jövedele célját. A hetek óta tartó izgalmaktól felingerelt asszony eleinte kért, könyörgött, majd kijelentette, hogy nem engedi elvinni holmiját az Istennek se. Talán e kijelentésnél és asszonyos szitkozódásnál marad a dolog, ha a bíró, nem törődve a nyelveléssel, hozzálát a transzferáláshoz. De e helyett szót állt a bőszerű fehércselédnek, aki pörölés közben oly méregbe jött, hogy sulyokkal kezében az ajtó elé állt, és elállta a bejáratot. Szégyen, gyalázat, hogy a bíró, ez a kölyök, aki még nem is ember, ellene, aki őt gyerekkorában fel is pofozta, mer fellépni, csak azért, mert a zsidó fizetett neki, hogy olcsóbban juttassa a borjához, dunnájához, sok év keserves munkája eredményéhez. A kisbíró megfogta a szoknyáját, hogy eltávolítsa. Erre Drevenyakné sulyokkal úgy arcul legyintette, hogy az orra vére megindult, s mint csirkeölés után, fakópiros, kis gömbölyű pettyeket festett az udvar poros talajára. E harcias fellépés megijesztette az

előjáróságot. A bíró és társa elintézetlenül hagyták az ügyet, és sietve menekültek a mindenre kész némbor sulyka elől.

Az eset eredménye az volt, hogy a jegyző, akihez a bíró fordult utbaigazításért, hatóságsértésért feljelentette Drevenyaknét. De még mielőtt ezt tárgyalhatta a bíróság, az újból kitűzött árverést meg akarták tartani, s az előzményekre való tekintettel csendőri karhatalom igénybevételével.

V.

Ősz volt már. Az északi, rideg hegyi táj színtelen ősze, a lombos erdők pompásan sárguló falevelei, az alvidék gyümölcse, szüreti kedve nélkül. Sűrű, nyirkos köd lapult a vidékre, eltakarva szürke fátyolával mindent, a hegyet, a távolabbi házakat, a templom tornyát, a hársak koronáit. Egyenletesen, nedvesen szürke volt minden, s e szürke sivárságot csak a zöldesfekete háztetők bársonyból szabott szögletes foltjai kockázták, s egyenesen felfelé törve metszették a fészületek cölöpei. Közbe pedig szürkén, tükrösen fénylett az úton a sár, unalmasan tükrözték vissza a szürke sivárságot a pocsolók. Már félig behálózza a köd pókhálójába még látszott valami a fakó, alig zöld rétből. Itt-ott a patak mentén kuszált, már alig lombos égerfák japániasan ritka, kétségbeesetten színtelenül zöld alakja rajzolódott a ködös háttér váltakozó szürkéségébe, még tovább pedig már alig látni, csak némileg sejteni lehetett a fenyőrengeteg sötét szélét, elveszve, eltűnve a ködben.

A mezei munkának vége volt, a favágás nem kezdődött. Az emberek otthon voltak alacsony viskóikban. A fejr mosott vagy font, az emberek közül akinek tellett, részegen hortyogott, a többi józanon heverészett. A munka nélküli lovak kipányvázva legelték a gyérülő füvet az út mentén, fekete, bársonyos foltot alkotva a pejek, míg a deresekek, mint képzeletalkotta fantomok hatottak a köd szürkéségében. Sűrű ölmos eső szűrődött a kigyószzerű útra. Néhány ember lassan hatolt felfelé, óvatos lépéssel keresve a szárazabb helyeket. A vékony, folyékony hegyvidéki sár meg-megszortyant lábuk alatt, amely egy pillanatra száraz nyomot hagyott maga után, hogy szivároghat megtelejék ismét a nedvesség sima tükrével. Hajlott térdel ment elől a bíró, mintha idegen vidéken vezetne csapatot. Őt követte az esküdt és a kisbíró. Ennek ráncos, zord arca, a rég nem borotvált szakáll őszülő tarlójával zsványt juttatott az ember eszébe. Mögötte, mintha bekísérné, jött agyonázott mundérban két zsandár, a hegyi úton is megőrizve valamit a katonás tartásból. Hátul pedig csak nehezen vonszolta magát iratcsomóval hóna alatt a ravasz, fürkész szemű jegyző.

Felérve bekopogtattak a Drevenyak-házba, és nyomban be is nyitottak. Felszólították az özvegyet az összes hátralék kifizetésére. Erre képtelen volt. Ömlött ugyan most is szájából a szitok, de látva a csendőrt, tetteleg nem mert ellenkezni. Csak jajgatva, sírva csókolta a csendes könnyek között álló lányát, és nézte, hogyan rakja taligára

a kisbíró a télen megszótt, még el nem használt vásznat. Azután az ágyneműre került a sor. A vastag, lágy dunnákat, a parasztasszony büszkeségét legjobban sajnálta, amint a ködszakadásban rágyömösözték a vászon tetejére. Elvették az egyik ágyról mind a négyet. Drevenyakné csak tűrte. De mikor a másik ágyhoz nyúltak, nem tűrhette tovább. Kitért belőle a szenvedély. Nemcsak asszonyi szitokkal, átokkal esett neki a hatóságnak, de leült az ágyra, és nem engedte utolsó ágyneműjét. A kisbíró részegeskedéstől erőtlén karja hiába cibálta alóla a dunnát, melyet a szitkozódó asszony erős kézzel fogott. Az ágyhuzat kifeslett a küzdelemben. A kitóduló tojű pelyhe mint meleg hó szállingózott, fehéren pettyezve a szoba sötét háttérét, utánozva a bűzös levegőben a friss telet, forgószélszerűen kavargva a küzdelem helyén. Jó szó nem használt. A csendőrt kellett közbelépésre felszólítani. Ez eleinte szép szóval, később taszigálva igyekezett eltávolítani a dühös némbort. Ez nem engedett. Ez inkább birokra kelt a zsandárral. Ez kénytelen volt rá szuronyt szegezni. A fegyver látása végkép megfosztotta Drevenyaknét a beszámíthatóságtól.

– Meg akartok ölni? Mit vétettem? Ki akartok rabolni, de nem engedem magamat, védem a gyermekem örökét!

Ilyképp rikácsolva, kétségbeesetten védekezett. Már megfogta a puskát, hogy kicsavarja a zsandár kezéből. A fegyver eldőrdült. Drevenyakné összerogyott, rá a foszló dunnára. Vére barnáspiros mappákat rajzolt az ágyhuzatra, a felkavart pelyhek közül egypár vértől nehezen, pirosan szállt alá a földre.

Most már akadálytalanul folyt a végrehajtás. A másnap megejtett árverésen a borjú és a dunnák árából csakugyan kitelt az adó, a higiénus köpőedény ára. Szegény Drevenyak Zuszka egész árván maradt az üres házban. A jószívű korcsmáros, ugyanaz, aki összevásárolta volt az ingóságait, magához vette cselédnek.

VI.

Az újság pár nappal rá meghozta a lipovniki véres végrehajtás hírért. A szokásos filantropikus frázisok kísérték a tényállást. A humánus újságíró egyben új, jobb, állami, magyarosító és nagyobb javadalalmazású népiskolák felállítását sürgette, hogy a nép felvilágosulván ne legyen többé kitéve ily veszélynek. Ugyanazon lap napi hírei között eljegyzés volt olvasható: Kaplonyi Jenő, országgyűlési képviselő, e nagyreményű fiatal politikus jegyet váltott Geiger Helénnel, a fővárosi társaság szép és rokonszenves tagjával.

JEGYZETEK:

A szövegben előforduló szlovák eredetű kifejezések:

*galgany = semmirekellő, bitang

*hola = „havas“, magashegy, magyaros alakban „hólya“

*naveki = mindörökké (A Miatyánkából)

*lóca = a „lavica“, a.m. „pad“ kifejezésből

*píszar = írnök

*szvinyar = disznó ember

Bc. art. Ján Pivovarcí
**Expresszionizmus,
 a Kék Lovas és Gömör**

Négy év múlva jelentős évfordulót ünnepelhet az európai művésztsadalom. Amikor száz esztendeje kezdett megformálódni a modernizmus Európában, talán senki sem sejtette, milyen viharos és sokszínű lesz a jelentkezése. A művészek mindaddig példa nélküli céltudatossággal és szívóssággal, forradalmian új szellemben és eszmékkel fordultak a primitív kultúrák felé, miközben a hazai hagyományokat és a népművészetet sem vetették el.

Az új művészgeneráció számára minden érdekes volt, ami szokatlan, aminek logikai értelme van, amiről vitatkozni lehet, amiből szabadon lehet meríteni.

A művészeti központokban új irányzatok jöttek létre, csoportok alakultak, egy-egy művész otthagya csoportját, egy másikhoz csatlakozott. Így formálódott az expresszionizmus is Németországban, amely az absztrakt művészet számára egészen új távlatokat nyitott. A *Kék Lovas* (*Der Blaue Reiter*) művészcsoporthoz **Vaszilij Kandinszkij** és **Franz Marc** alapította 1911-ben Münchenben. Rajtuk kívül a csoport első tagjai közé tartozott **Alfred Kubin** és **Gabriele Münter**, akik az ugyancsak müncheni *Új Művészegyesület* (*Neue Künstlervereinigung*) csoportból váltak ki. Később hozzájuk csatlakozott **Henri Rousseau**, **Robert Delaunay**, **Elisabeth Epstein**, **Eugen von Kähler**, **David** és **Vladimir Burljuk** és mások. A mozgalom egyre inkább nemzetközi jelleget öltött. Kiállításaira másokat is meghívtak, például olyan művészeket, akik a drezdai *Brückének*, vagy a berlini *Újszecesszió* mozgalomnak fordítottak hátat, vagy éppen franciákat, mint **Braque**, **Derain**, **Picasso**, oroszokat, mint **Gonszarova**, **Larionov** és **Malevics**. Nyitottak voltak, akárcsak mozgalomuk, a világ felé.

A Kék Lovas művészeti csoport először a müncheni *Thannhauser galériában* mutatkozott be 1911. december 18-án, ahol a csoport 43 képpel szerepelt. A kiállítás alkalmából Kandinszkij és Marc almanachot jelentetett meg, amelyet nyugodtan nevezhetünk egyfajta művészi manifesztumnak vagy hitvallásnak. Az almanach a mozgalom neve alapján a *Kék Lovas* (*Der Blaue Reiter*) címet kapta. Ezt a reprezentatív kiadványt, Kandinszkij és Marc 1912-ben kiadott almanachját módunkban áll a rimaszombati *Gömör-Kishonti Múzeum* könyvtárának olvasótermében forgatnunk, ahol hosszú évekig feküdt mindenki által elfeledve. A csoport ekkor zárta le alkotói és kiállítói tevékenységének első szakaszát. Az almanach terve már 1909-ben felmerült, amikor még a müncheni *Neue Künstlervereinigung* tagjaiként állítottak ki a *Thannhauser galériában*, s amely kiállítás 1909 decemberétől 1910 januárjáig tartott. A folyóiratnak a tervek szerint évente kellett volna megjelennie, a dolgok azonban másként alakultak. Mindössze egyetlen évfolyamot ért meg. Az almanachot luxus kivitelben is megjelentették. Egyedisége főleg ab-

ban rejlik, hogy kiadói Kandinszkij és Marc volt, és az R. PIPER&CO. München (*Piper Verlag*) kiadásában jelent meg. Egyébként ez a kiadó 2004-ben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. A kiadvány címlapján ez olvasható: „LUXUS – AUSGABE in 50 Exemplare mit Beigabe je eines handsignierten Holzschnittes von Kandinsky und Marc Die ist Exemplar Nr. 01 der Lurus-Ausgabe.“ (Reprezentatív kiadás 50 példányban, Kandinsky és Marc saját kezűleg szignált fametszeteivel. Ez a példány a reprezentatív kiadás 01-es számú darabja.) Az almanach gazdag illusztrációs anyaggal jelent meg, 36 festő 140 képe szerepelt benne, ami akkoriban ritkaságnak számított. A művészek és a mozgalmakon kívül szerepelnek benne törzsi szobrok, gyermekrajzok, népművészeti nyomatok, velencei mozaikok, japán rajzok és egyiptomi árnyfigurák. Az egyik különlegessége, hogy a magas és a populáris művészet egyszerre szerepelt benne. A nyolc zenei tárgyú cikk között olvasható például **Schönberg**: *Szöveg és zene* című tanulmánya. Emellett tartalmazza Marc és David Burljuk tanulmányát a primitív népművészetéről. Marc Oroszország „vadembereiről”, vagyis modern művészeiről ír, Kandinszkij *A forma vallatása* c. esszéje pedig a formavilág problémáiról értekezik.¹

Az egyedülálló kiadvány a reprodukciókon kívül Kandinszkij és Marc két-két színes fametszetét is tartalmazza (egy-egy aláírt eredetit, illetve másolatot). Joggal feltételezhetjük, hogy ennek a kiadványnak nagyon kevés példánya lelhető fel!

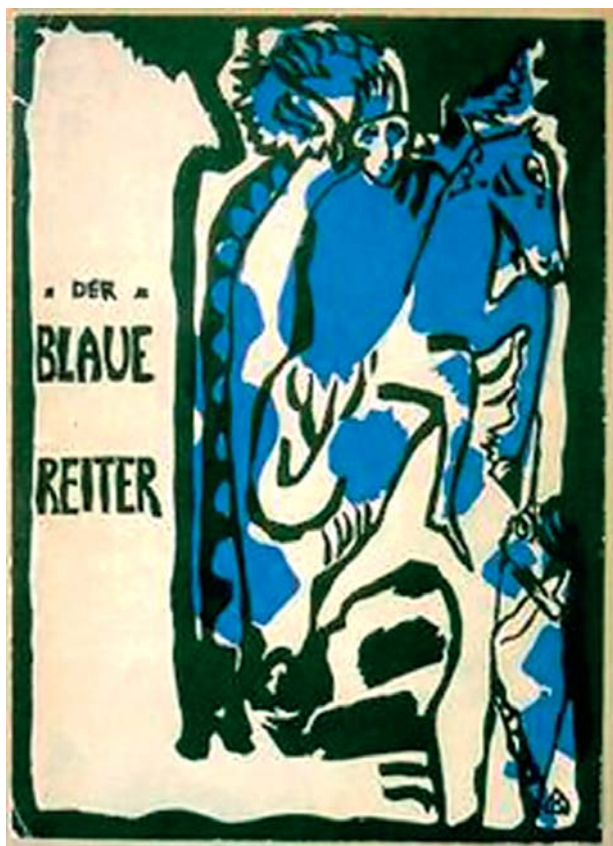
A mozgalom tagjai nem fogalmaztak meg semmilyen esztétikai törvényt, de világosan megfogalmazták az akadémizmussal szemben érzett ellenszenvüket, elutasították a külső természetet és az abban való hitet, amit Kandinszkij „belső szükséglet”-nek nevezett.

Az első katalógus címlapján egyszerű vallomás is szerepelt: „Nem óhajtunk propagálni bizonyos vagy egyes kiválasztott formákat. A mi célunk a képviselt formák színtűségével megmutatni, hányféle módon nyilvánulhat meg a művész belső igénye.”² A művészet minden határon átlép, és a határok mögött létezik egy tiszta művészet. – vallották. Az 1914-ben kirobbant első világháború katalizálja zárta le azt a korszakot, amely a *Der Blaue Reiter* keletkezésének idejével azonosítható. INTER ARMA SILENT MUSAE.

Az Almanach gömöri kötődése

A Vaszilij Kandinszkij és Franz Marc által 1912-ben Münchenben kiadott évkönyvet kiállításuk sikeres európai körútja során osztogatták. A kontinens több nagyvárosa mellett (Bologna, Berlin, Bréma, Hága, Frankfurt, Hamburg, Oslo, Helsinki, Trondheim, Göteborg) a kiállítás anyaga eljutott Budapestre is. Az azonban, hogyan került egyik példánya Gömörbe, egyelőre rejtély. Mindenesetre egyértelműen kulturáltságról és egyfajta germanofil kötődésről árulkodik, amely századokon keresztül jellemző volt a régióra. Több lehetőség kínálkozik. Az almanach valamely jelentős nemesi vagy polgári család könyvtárába kerülhetett. Ennél a társadalmi rétegnél a

A Kék Lovas c. almanach címlapja

műgyűjtés már a 19. század felétől egyfajta presztizst jelentett. Gömörbe kerülhetett valamelyik európai városból, ahol megfordult az expresszionista kiállítás. Mivel a ván-

A Kék Lovas c. almanach díszkiadásának címlapja
A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (GM10774)
Júlia Ferletáková reprodukciója

dorkiállítás Budapesten, ebben a kulturális metropolisban is szerepelt, kézenfekvőnek tűnik, hogy olyasvalaki szerezte, aki gyakran megfordult a magyar fővárosban, s akit élénken érdekelt a művészet, főleg a modern művészet (talán **Gömör Olivér**?). Tegyük hozzá, hogy ez különlegességnek és ritkaságnak számított, mivel a felsőbb társadalmi körökben még az akadémizmus uralkodó hatása volt jellemző. Az almanach pedig éppen az akadémizmus elleni harcot, az új művészet propagálását testesítette meg, ami e társadalmi réteg számára idegen volt. Ezért egészen más magyarázat kínálkozik, hogyan kerülhetett a Der Blaue Reiter Gömörbe, Rimaszombatba, amely akkoriban aránylag konzervatív szellemiségben élt. E tekintetben két művész jöhet számításba, akik valószínűleg sosem találkoztak egymással, ám 1903–1908 között mindketten Németországban, pontosabban Münchenben tevékenykedtek.

Egyik a gömöri születésű **Putra Ede** (* 1883. február 25., Hrussó – † 1915. január 5., Rimaszombat), a másik **Mattis Teusch János**, aki Erdélyben született (* 1884. augusztus 13., Brassó – † 1960. március 17., Brassó).

A tehetséges Putra nehéz helyzetéből kifolyóan a megye anyagi segítségével iratkozott be 1903-ban a budapesti *Mintarajziskola*ba, majd 1905-ben müncheni magániskolában folytatta tanulmányait. 1908-ban tért vissza Rimaszombat-

Kandinszkij metszete

Vaszilij Kandinszkij: Vázlat a IV. sz. Kompozícióhoz (1911). Kézzel színezett rajz a Kék Lovas c. almanachból
Júlia Ferleťáková reprodukciója

Franz Marc: Lovak (1911/1912). Fametszet a Kék Lovas c. almanachból. • Júlia Ferleťáková reprodukciója

ba. Főleg portré-, figurális és tájképfestéssel foglalkozott. Művészeti munkásságában teljes mértékben a budapesti és a müncheni iskola hatása érvényesült. Ez azonban nem jelentette azt, hogy – anyagi nehézségei dacára – ne lett volna nyitott minden iránt, ami a Rimaszombattól távoli galériákban, a nagy művészeti központokban történt. A benne élő feszültségről mi sem tanúskodik beszédesebben, mint az a tény, hogy Németországból hazatérve nem vállalt rajztanári állást, inkább alkalmi munkákból élt. Abban az időben a történelmi realizmus és a történelmi romantika volt az uralkodó festészeti irányzat az akadémia-ákon.

Az oktatásban a nagy figurális kompozíciókra, az ünnepélyes, emelkedett nemzeti, történelmi témákra helyezték a hangsúlyt az egyes nemzeti akadémiaikon. Németországban, Csehországban, Magyarországon és másutt is ezek a szempontok érvényesültek a természetes kiválasztásban, a stúdiómozgások támogatásában. Nem zárhatjuk ki tehát, hogy nagy érdeklődéssel nézte meg a budapesti kiállítást 1913-ban, ahol új ösztönzéseket nyert.

Mattis Teusch János 1903-tól 1905-ig a *Bajor Királyi Művészeti Akadémián* tanult, és azon kevesek közé tartozott, aki kezdettől fogva azonosult az expresszionista irányzattal. Akkoriban közvetlen találkozással nem került sor közte és az expresszionizmus képviselői között, ám az 1913-as budapesti vándorkiállításon találkozott velük. Német gyökerű expresszionizmusára az orosz művészek hatottak, mint **Kandinszkij**, **Javlenszkij**, **Marianne Verelkin**. Látogatta az expresszionisták kiállításait, nagy hatással voltak rá azok élénk színei és ritmikus, absztrakt képei. Eleinte minden valószínűség szerint Kandinszkij művészete ragadta meg (aki 1886–1893 között Moszkvában jogot, közgazdaságtant és etnográfát tanult, majd elutasítva az egyetem által felkínált karriert, Münchenbe távozott, hogy festő lehessen).

Gyanítható, hogy talán éppen Mattis Teusch Jánoshoz hasonló beállítottságú személy lehetett az, akinek révén a *Der Blaue Reiter Almanach* Gömörbe került, ő ajándékozhatta valakinek, esetleg találkozhatott vele Budapesten. Valaki olyan lehetett, aki abban az időben Budapesten tevékenykedett. Vagy talán maga Putra Ede lehetett az illető?

A *Der Blaue Reiter Almanachot*, amelyet Vaszilizj Kandinszkij és Franz Marc 1912-ben jelentetett meg a Piper kiadónál, a Gömöri Múzeumban 1976-ban valószínűleg az ott dolgozó PhDr. **Pavol Komora** fedezte fel. Mint cikkemben rámutattam, egyedi kiadványról van szó, melyben a huszadik század elején jelentkező modern, forradalmian új művészettel fellépő, avantgardnak is nevezett irányzat mutatkozott be. Az expresszionisták elutasították a művészetnek a társadalomban játszott szerepéről vallott akadémikus felfogást. **Mária Orišková** a téma apropóján megjegyzi: „Az avantgard fogalmával kapcsolatban felmerül az a probléma, hogy a radikális haladás értelmében csupán az első (eredeti) új lehet avantgard, minden egyéb epigon vagy eklektikus. Az avantgard hazai felfogásban a

tradicionalis, mi több, az akadémikus művészet ellenzéke.“ (ARS 1-3/2002, 285. o.)

Az almanach tehát 1976-ban került a történelmi könyvtár olvasói fondjába. Ettől kezdve úgy kezelték, mint művészeti tartalommal bíró történelmi gyűjteményt. Tartalmával és eredetével azonban nem felelt meg az állami kultúrpolitika szempontjainak. Az állami kultúrpolitika nem hangsúlyozta, mi több, nem méltatta figyelemre azt a művészetet, amely nem volt közérthetően és egyértelműen összehangban az állam által elismert hivatalos kvázi-művészettel, az ún. szocialista realizmussal. Hangsúlyozásaképpen az akkori időknek, éppen akkor tetőzött a huszáki normalizáció által hirdetett „*két kultúra lenini elmélete, amely a művészetet haladóra* (értsd: kommunista haladóra, J.P.) és *sötét korszakra osztotta.*“ (**Ján Bakoš**, ARS, 1-3/1996, 3. o.) Mint látjuk, az állami kultúrpolitika paradox módon elátkozta a „nyugati haladó“ művészetet, mert az burzsoá termék volt, ellentétes a hivatalos művészettel.

Mi, akik a pozsonyi ún. SŠUP-kán tanultunk, amely az iparművészeti iskola utóda volt, s amely a 20. század harmincas éveiben a német Bauhaus szellemében terjedő avantgard irányzathoz kapcsolódott, jól emlékszünk, milyen kéréllhetetlen kiállással védte Dr. **Jozef Brimich** igazgató a művészeti alkotás szabadságát. Számunkra ezt a szabadságot egyértelműen annak – az egyik legjobb – tanárnak a neve jelentette, aki elhalmozott bennünket az európai avantgard eredményeivel. Ez a tanár **Rudolf Filo** akadémiai festő volt.

Ha jól belegondolok, az 1990-es rendszerváltástól, amikor társadalmunk a szabad és demokratikus választások útjára lépett, éppen elég idő telt el ahhoz, hogy – bár a kutatás még folyik – a Vaszilizj Kandinszkij és Franz Marc által kiadott *Almanach Rimaszombatban* levő példányát végre úgy kezeljük, mint eredeti és ritkaságszámba menő kiadványt. Propagálásával hozzájárulnánk az ország látatásához, hiszen nemcsak most tartozunk Európához, de az első világháború előtti időkben is az európai kultúra része voltunk. A kulturális pezsgés némely régióban akkoriban – elsősorban néhány kultúrára szomszagos, kivételes és kiművelt egyénnek és nem utolsó sorban a művészeknek köszönhetően – olyan színvonalat képviselt, amit ma csak sejteni vagyunk képesek. Ezt a folyamatosságot két világháború és negyven évnyi diktatúra szakította meg. De hálával tartozunk a múzeum azon munkatársainak, akik ezt a könyvészeti ritkaságot képesek voltak olyan állapotban megőrizni, amilyenben most is láthatjuk a Gömör–Kishonti Múzeumban.

JEGYZETEK:

¹ Alain Bois: Expresionizmus. In: José Pijoan: *Dejiny Umenia* 9. Tatra, Bratislava 1986, 265-267. o.

² J.I.E., Slovník západoeurópskeho maliarstva. 20. stor., 31. o.)

*Czóbel Minka***A fekete lovas**

Akác-sorok közt veres holdvilág süt.
Út homokjában, porfellelgeben
Egy lovas közeleg.

Fekete ménen ül.

A nagy ló csetlik-botlik,
Bozontos farka
Lábát csapdossa.
Lekonyul feje
Vedlett térdére.
De azért csak halad
Feltarthatatlanul.

A lovas arcát nem látja senki,
De rémület-keltő minden mozdulatja,
Egyenes tartása, feje-járása.

Csak halad a nagy fekete árnyék,
A vörös holdvilág réztányérja előtt,
Hiába térsz ki néki,
Elér mégis.
Elér egymásután minden helyre,
Eléri a leggyorsabb futót is,
Lomha fekete lovával
A fekete lovas.

(1904. február 12)

Az erdő hangja XV.

Kik az erdőn vélem jártak,
Már csak ködbe olvadt árnyak,
Ki elfáradt, ki elkésett,
Ki a múltba elenyészett.

De hogy elmúlt a sok álom,
Az erdőt csak jobban látom,
Nem ütközve emberhangba,
Érthetőbb az erdő hangja:

A patak zúg, – fák zúgása,
Madárszárnyak suhogása,
Bogár rajnak libbenése
Sűrű szálú mohnövésbe.

Megroppan dült fák gallyába
Eliramló vadnak lába,
Szél megrezzen a fűszálban,
Kígyó siklik selymes lágyan.

Megcsendül naponta újra
Ezerszálú arany húrja
A beömlő napsugárnak,
Csillagfénynek, holdvilágnak.

Nincs az erdőn tegnap, holnap,
Mind egy csöndbe összeolvad,
Nagy hatalmas néma ének:
Ezerhangú örök élet.

(1914.)

Mednyánszky László rajzai

„Ismered a rajzaimat, vázlataimat – alig akad köztük valami befejezett. Csak afféle átmenet valamennyi. Csak dokumentum valami létesítendőhöz. Ilyen volt az életem is. Átmenet... Valami ismeretlen felé!... A kész képeimet nem szeretem, addig érdekel mindenik, amíg készül. De hiszen maga az élet is ellensége minden véglegesítésnek. Addig az élet, amíg a fejlődés, a befejezettségnek egyik formája a halál...” (Mednyánszky László)

Mednyánszky László: Fekvő alak 1. (ceruza, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 550) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

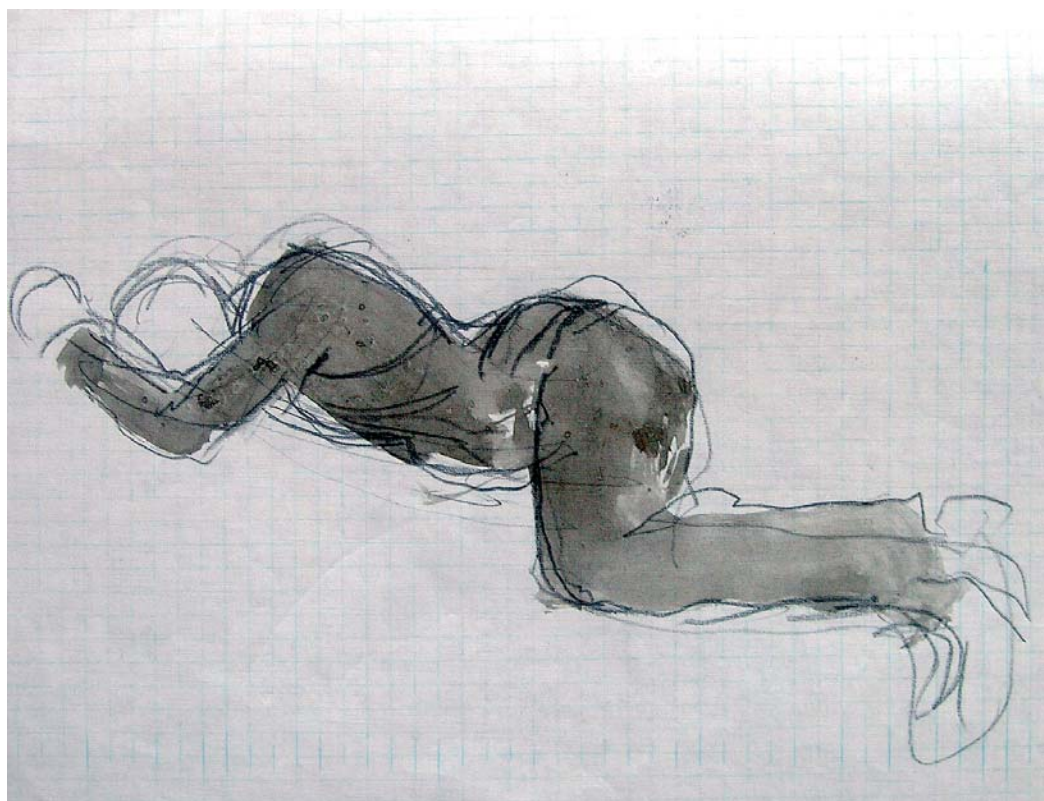

Mednyánszky László: Fekvő alak 2. (ceruza, papír) – A Gömör–Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 549) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: *Fekvő alak 3.* (ceruza, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 235) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: *Fekvő alak 4.* (ceruza, tus, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 551)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: Fa (ceruza, tus, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 230) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Mednyánszky László: Fekvő és ülő alak (ceruza, tus, lavírozás, papír) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 548)
Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Horthy Béla: Alkony (olaj) – A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 947) • Mgr. Ján Aláč reprodukciója

Bhagavad-Gitá – Az isteni ének

(szanszkritből fordította Annie Besant, angolból fordította Gömöryné Maróthy Margit) – részlet

Hatodik párbeszéd

Krisna szól:

1. Ki tetteinek gyümölcsétől függetlenül teljesíti kötelességét, az askéta – szannyázi¹, jógi; nem az, ki csak szertartásokat nem végez és az áldozat tüzét nem gyújtja meg.

2. Tudd meg, oh Pándava, hogy mit az emberek lemondásnak neveznek, az jóga. Ki nem mondott le terveiről², az nem jógi.

3. A jógát kereső bölcsnek eszköze cselekvés; ugyanazon bölcsnek, ha már a jógát bírja, lelki nyugalom az eszköze.

4. Ki nem vonzódik az érzékelhetőkhöz, sem a tevékenységhez, ki terveiről lemondott, az jógának birtokában van.

5. Emelkedjék énje az ÉN által és ne engedje át énjét lehangoltságnak, mert az ÉN barátja az ének, de az ÉN ellensége is az ének.

6. Kinek énjét legyőzte az ÉN, az olyan ének barátja az ÉN, de a legyőzetlen alacsony ének³ ádáz ellensége lesz az ÉN.

7. Ki önmagát legyőzte és békéjét megtalálta, az hideg, meleg, öröm és fájdalom, megbecsültetés vagy gyalázat közepette egyforma marad.

8. Azt a jógit⁴, ki bölcseséggel és tudással elégedett, sziklaszilárd⁵, ki érzékeit legyőzte, ki előtt a sár, kő, vagy arany egyenlő értékkel bír, azt összhangban levőnek nevezik.

9. Ki részrehajlás nélkül szemléli szeretteit, barátait, ellenségeit, azokat, kik közönyösek előtte, idegent vagy rokont, becsületest vagy becstelent, ki erre képes, az kiváló.

10. A jógi rejtett helyen, magányban foglalkozzék a jógával szünetlenül, uralkodjék énjén és gondolatain, bírvgya és reménye ne legyen.

11. Tiszta helyen készítsen magának biztos ülést, nem túl magasat és nem alacsonyat, mely egymásra helyezett posztóból, fekete antilop bőrből és kusafüvből legyen.

12. Elméjét összpontosítsa, gondolatain és érzékeinek működésén uralkodjék, nyugodtan ülve gyakorolja a jógát énjének megtisztítására.

13. A testet, fejet, nyakat, egyenesen, mozdulatlan tartsa, nézelődés nélkül, tekintetét orra hegyére szegezze.

14. Nyugodt lélekkel, félelem nélkül, szilárd önmegtartóztatási⁶ fogadalomban, ellenőrzött elmével – Manaszsal maradjon összhangban, gondoljon REAM. Törekedjék ENGEM elérni.

15. A jógi, ki állandóan így egyesül az ÉNNEL, ellenőrzött elmével, eléri az örök békét, a legnagyobb üdvöt, Nirvánát, mely Bennem van.

16. A jóga nem annak számára való, ki falánk, vagy ki magát tulságos böjtöléssel gyötri, ki túlsokat alszik, vagy túlsokat virraszt, oh Ardzsuna.

17. A jóga minden szenvedését elmulasztja annak, ki étkezésében, szórakozásában, tevékenységében, alvásában és ébrenlétében mértékletes.

18. Kinek legyőzött gondolatai az ÉNBEN összpontosulnak, ki semmi kívánatos után nem vágyik, úgy mondjuk, harmóniában van.

19. Mint a széltől védett lámpa lángja, mely nem imbolg, a jógi, ki gondolatait leigázta és elmerült az ÉNNEK jógájában, olyannak mondható.

20. Kinek elméje nyugodt, jógagyakorlat által lecsillapult, ki az ÉNBEN látja az ÉNT és az ÉNBEN elégedett,

21. Abban találja legnagyobb gyönyörét, melyet az érzékek felett csak az értelem – Buddhi képes felfogni, melyben elmerülve a valóságtól többé el nem tér.

22. Ha azt elérte, tudja, hogy annál több, nagyobb el nem érhető; ha abban megerősödött, nagy fájdalom sem rázkództatja meg.

23. Tudja akkor, hogy a szenvedéstől való e feloldozást jógának nevezzük.

Ezen jógához előbb meggyőződéssel kell ragaszkodni, nem pedig csüggedő elmével⁷.

24. A képzelet⁸ szülte minden vágyról lemondva, elméjével – Manasszal tartsa féken az érzékek tömegét.

25. Lassankint megtalálja nyugalomát az állandóan ellenőrzött értelem, Buddhi által. Szilárdítsa meg elméjét az ÉNBEN, ne gondoljon többé semmire.

26. Amint az ingatag és állhatatlan elme elszáguld, zabolázza meg azt és vezesse vissza az ÉN ellenőrzése alá.

27. A legfelségesebb üdvösség azé a jógié, kinek elméje békés, kinek szenvedély természete megnyugodott, ki büntelen és az ÖRÖKKÉVALÓSÁG természetével azonos.

28. A jógi, ki ily állandó összhangban tartja énjét, bűneit elhagyta, könnyen eléri az összeköttetést az ÖRÖKKÉVALÓVAL és élvezzi annak végtelen gyönyörét.

29. A jóga által harmóniába hozott én, látja az ÉNT mindenben és mindent az ÉNBEN; ugyanazt látja mindenben.

30. Ki ENGEM lát mindenben és BENNEM lát mindent, azt sohasem hagyom el és ő sohasem hagy el ENGEM.

31. Ki az egységben megállapodott és minden létezőben ENGEM imád, az ily jógi az életnek minden körülménye közt BENNEM él.

32. Ki előtt az ÉNNEK⁹ azonossága által, oh Ardzsuna, minden egyenlő, legyen az bár öröm, vagy fájdalom, az ilyet tökéletes jóginak kell tekinteni.

Ardzsuna szól:

33. Az egykedvűségnek ezen jógájában, melyet kinyilatkoztattál, oh Madhuszúdana, nem találok szilárd alapot, tekintve a nyugtalanságot.

34. Mert az elme – Manasz, nyugtalan, oh Krisna, makacs, erőszakos, nehéz vezetni azt. Ugy vélem, oly nehezen fékezhető, miként a szél.

Krisna szól:

35. Kétségtelenül, oh hatalmas karú, az elme nehezen fékezhető és nyugtalan, de állandó gyakorlattal és nyu-

galommal megfogható.

36. Ki önfegyelemmel nem bír, az jógát, úgy vélem, nehezen éri el, de kinek önuralma van, az helyesen irányított erély által elérheti.

Ardzsuna szól:

37. Kinek van hite, de elméje fegyelmezetlen, gondolatai jógától elszállnak s nem ér el tökéletességet a jógában, mily ösvényen halad az, oh Krisna?

38. Elszakadva mindkettőtől, állhatatlanul, mint szétépett felhő semmivé lesz? Elvész az ÖRÖKKÉVALÓSÁG ösvényén?

39. Méltass arra, oh Krisna, hogy e tépelődésemet eloszlasd, mert nincs senki rajtad kívül, ki megsemmisíthetné e kétségeket.

Krisna szól:

40. Príthá fia! Az sem ebben, sem jövőendő életében romlásba nem mehet. Ki helyesen cselekszik, oh kedvesem, sohasem juthat a keservek útjára.

41. Elérvén azok világát, kiknek tettei tiszták, számtalan évekig ott marad, ki nem egészen érte el jógát, az tiszta és boldog házban születik újra.

42. Sőt bölcs jógik családjában is világra jöhet, de ily születést e földön elérni nehéz.

43. Ott megtalálja előbbi testének jellegzetességét, és ezzel ismét törekszik elérni a tökéletességet, oh te, Kuruknak öröme.

44. Előbbi gyakorlatai ellenállhatatlanul tovább soradják. A vágy által, hogy jógát megismerje, már a jógát kereső is felülemelkedik Brahmá szavain, a Védákon.

45. De a jógi kitartással fáradozva megtisztul a bűntől, sok születés által teljes tökéletességet nyer s eléri a legfelsőbb célt.

46. A jógi nagyobb az askétánál, több a tudósnál, több a jógi a tett emberénél. Oh Ardzsuna, légy tehát jógi!

47. És minden jógik között az, ki eltelt hittel, bizalommal, ki benső ÉNJÉVEL BENNEM lakik, ENGEM imád, elérte a legtökéletesebb harmóniát.

Így szól a Bhagavada-Gitá dicső Upanisádjában, az Örökkévalóság tudományában, a Jóga írásaiban, a Srí Krisna és Ardzsuna közötti hatodik párbeszéd, melynek címe:

Az önuralom jógája.*

JEGYZETEK:

¹ Az askéta-szannyászi nem gyújt áldozati tüzet, nem végez szertartásokat, sem áldozást, de csupán ezeknek abbahagyása, őszinte lemondás nélkül, még nem tesz valódi askétává.

² Szankalpa, a képzelő tehetség, mely terveket sző.

³ Szórol-szóra a „nem én.”

⁴ Jógi mindaz, ki a jógát gyakorolja, valamint az, ki elérte az egységet.

⁵ Szórol-szóra: „sziklán ülő.”

⁶ Brahmacsari, az önmegtartóztatást gyakorló, coelibatus.

⁷ Csétah.

⁸ Szankalpa.

⁹ Mindenki szívében ugyanaz az ÉN ragyog.

*Az 1924. évi (1.) kiadás alapján

Czóbel Minka

Eunoia

Az egy, hatalmas, végtelen nagy Isten
Lebeg a végnélküli Nirvanában.

Elszenderül – a nagy, kimondhatatlan,
Kétségbeejtő magasztos magányban.

Elszenderül, – és teremtő erővel
Álmában megteremti most az álmot,

Megálmodja magát, eget és földet,
Meg az egész, nagy, végtelen világot.

Oly mélységes, hatalmas lett az álma,
Hogy mind e változandó álmoképek,

Folytatva az örök nagy Isten álmát,
Azt álmodják: hogy léteznek, hogy élnek.

Az Isten álma szép, magasztos, tiszta,
De belefoly a nagy harmóniába

Elferdítőn, zavartan, visszatetszőn
A sok teremtett álmoképek álma.

Hova fejlődik még e vad zavargás?

Ilyen alakban meddig tart még itten

Az árnyak képződése, szétfolyása?

Mikor ébred már fel az öreg Isten?

Női szoborfej a serkei Gömör-kúria kertjéből
A Gömör-Kishonti Múzeum gyűjteményeiből (HU 1055)
Mgr. Ján Aláč felvétele